

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

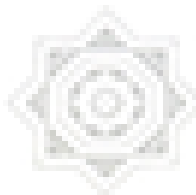
www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

مرکز پژوهش‌های اسلامی آیت‌الله العظمی

پرورش دینی کودکان نابینا و ناشنوا

نویسنده: زهرا کریمیا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پرورش دینی کودک: تاثیر پرورش در جذب کودکان به نماز

نویسنده:

زهرا کریمما

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۱	پرورش دینی کودک: تاثیر پرورش در جذب کودکان به نماز
۱۱	مشخصات کتاب
۱۱	اشاره
۱۳	دیبچه
۱۵	پیش گفتار
۱۹	بخش اول: کلیات
۱۹	اشاره
۱۹	فصل اول: آشنایی با چند اصطلاح
۱۹	عبادت
۱۹	پرورش
۲۱	نماز
۲۱	شیوه
۲۱	عشق
۲۲	کودک
۲۲	فصل دوم: عبادت
۲۲	اشاره
۲۲	عوامل روی آوردن به عبادت
۲۲	اشاره
۲۲	۱ _ فطرت
۲۴	۲ _ بزرگی پروردگار
۲۵	۳ _ توجه به نعمت ها
۲۵	نقش عبادت در زندگی
۲۶	جنبه های گوناگون عبادت

۲۶ اشاره

۲۶ ۱ _ اندیشه در کار خدا

۲۷ ۲ _ انتظار ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف

۲۷ ۳ _ دانش آموزی

۲۷ ۴ _ کسب و کار

۲۸ گونه های عبادت

۲۸ اشاره

۲۸ ۱ _ عبادت خاضعانه و خاشعانه

۲۹ ۲ _ عبادت عاشقانه

۲۹ ۳ _ عبادت آگاهانه و با حضور قلب

۳۰ ۴ _ عبادت پنهانی

۳۱ ۵ _ عبادت خالصانه

۳۲ فصل سوم: نماز

۳۲ اشاره

۳۲ جایگاه نماز در اسلام

۳۴ آثار نماز از دیدگاه آیات و روایات

۳۴ الف _ دوری از فساد

۳۴ ب _ دوری از بدی ها

۳۴ ج _ آرامش بخش دل ها

۳۴ د _ یاد خدا

۳۴ ه _ باری خواستن در کارها

۳۴ و _ پاکی روح

۳۶ ز _ آمرزش گناهان

۳۸ بخش دوم: اصول پرورش دینی کودک

۳۸ اشاره

۳۸ فصل اول: ویژگی های کودک

۳۸	اشاره
۴۰	دوره های رشد کودک
۴۱	از تولد تا شش ماهگی
۴۲	ویژگی های کودکان دو تا چهار ساله
۴۳	ویژگی های کودکان چهار تا هفت ساله
۴۶	ویژگی های کودکان هفت تا دوازده ساله
۵۰	فصل دوم: اصول پرورش دینی کودک
۵۰	اشاره
۵۰	تعریف اصل
۵۲	اصول و مبانی پرورشی
۵۲	اصل تأثیر پذیری انسان
۵۲	اشاره
۵۳	الف) زمینه سازی
۵۴	ب) الگو سازی
۵۸	اصل تأثیر گذاری انسان
۵۸	اشاره
۵۸	تبیین مسئولیت
۵۹	اصل آراستگی سخن و سخن گو
۵۹	اشاره
۵۹	۱ _ آراستن ظاهر
۵۹	۲ _ سخن آرایبی
۶۱	۳ _ بخشایش اشتباه
۶۱	۴ _ مزده دادن
۶۲	۵ _ پاداش دهی
۶۲	اصل رعایت تفاوت های فردی
۶۲	اشاره

۶۳ ۱ _ تکلیف به اندازه توانایی

۶۳ ۲ _ آگاه سازی

۶۴ ۳ _ مجازات به اندازه اشتباه

۶۵ اصل کرامت تکوینی انسان

۶۵ اشاره

۶۶ ۱ _ ابراز توانایی ها (نعمت ها)

۶۷ ۲ _ تغافل

۶۹ اصل دل بستگی

۷۳ بخش سوم: عوامل و روش های پرورش دینی کودک

۷۳ فصل اول: عوامل مؤثر بر پرورش دینی کودک

۷۳ اشاره

۷۳ ۱ _ خانواده

۷۳ الف _ وراثت

۷۴ ب _ محیط خانواده

۷۵ ج _ پدران و مادران مذهبی و آشنا به اصول پرورش

۷۷ ۲ _ محیط اجتماعی

۷۷ اشاره

۷۷ الف _ فرهنگ

۷۹ ب _ جامعه

۸۰ ج _ دوستان

۸۳ د _ مطبوعات

۸۳ ۳ _ جایگاه اقتصادی

۸۳ اشاره

۸۳ الف _ خانواده

۸۴ ب _ تغذیه حلال

۸۶ ۴ _ رهبران اجتماع

۸۷	۵ _ نهاد آموزش و پرورش
۸۸	فصل دوم: روش های پرورش دینی کودک
۸۸	اشاره
۸۸	۱ _ تشویق و تحسین (کلامی و مادی)
۹۰	۲ _ الگوآفرینی مناسب
۹۰	اشاره
۹۱	ویژگی های الگو یا پیام دهنده
۹۱	اشاره
۹۱	الف _ آگاهی و شناخت
۹۱	ب _ ایمان و باورداشت
۹۱	ج _ کردار نه گفتار
۹۲	د _ اخلاق خوش و انس گرفتن با کودک
۹۵	ویژگی های کودک یا پیام گیرنده (نماز)
۹۶	چگونه کودک و نوجوان را به نماز فرا خوانیم؟
۹۶	اشاره
۹۶	الف _ آمادگی محیطی
۹۶	ب _ آمادگی عقیدتی
۹۷	ج _ میانه روی
۹۸	۳ _ بیان آثار نماز
۹۸	اشاره
۹۸	الف _ آموزش گناهان
۹۹	ب _ پیش گیری از خودبینی
۹۹	ج _ جلب رحمت پروردگار
۹۹	د _ نزدیکی به خدا
۱۰۲	۴ _ برپایی نماز جماعت
۱۰۲	اشاره

- یادآوری ۱۰۴
- ۵ _ بهره گیری از قصه و شعر در مورد نماز ۱۰۴
- اشاره ۱۰۴
- شعر نماز ویژه کودکان پیش دبستانی ۱۰۵
- اشاره ۱۰۵
- وقت نماز ۱۰۵
- ای دختر مسلمان ۱۰۷
- نماز و زندگی ۱۰۸
- ۶ _ آسان گیری ۱۰۹
- فشرده مطلب ۱۰۹
- بخش چهارم: همراه با برنامه سازان ۱۱۲
- پیشنهادهای کلی و برنامه ای ۱۱۲
- معرفی نهادهای مرتبط با نماز ۱۲۰
- پرسش های مردمی ۱۲۰
- پرسش های کارشناسی ۱۲۱
- کتاب نامه ۱۲۴
- درباره مرکز ۱۲۹

پرورش دینی کودک: تأثیر پرورش در جذب کودکان به نماز

مشخصات کتاب

سرشناسه: کریمما، زهرا

عنوان و نام پدیدآور: پرورش دینی کودک: تأثیر پرورش در جذب کودکان به نماز / زهرا کریمما؛ تهیه کننده مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما.

مشخصات نشر: قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۲.

مشخصات ظاهری: ۱۱۰ص.

شابک: ۷۰۰۰ریال ۹۶۴-۷۸۰۸-۵۵-۰:

یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۰۷]-۱۱۰؛ همچنین بصورت زیرنویس.

موضوع: اسلام و خانواده

موضوع: تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام

موضوع: اسلام و آموزش و پرورش کودکان

شناسه افزوده: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی

رده بندی کنگره: BP۲۳۰/۱۷/ک۳۲پ۳۲ ۱۳۸۲۴

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۲۲۴۱۴۰۴

ص: ۱

اشاره

دبیاچه

دبیاچه

انسان به طور فطری خداجوست و عبادت و نیایش، نیاز انسان رشد یافته و به وحدت رسیده به شمار می آید. در میان عبادت ها و امور معنوی و ملکوتی، نماز از ارزش و اهمیت ویژه ای برخوردار است. اکنون این پرسش مطرح است که با همه ارزش و قداستی که این فریضه مهم دارد، اگر آن گونه که امروزه به نماز و ارزش های معنوی آن بی توجهی می شود، آیا به راستی، جامعه و نسل فردا نیز با نماز و با تقوا خواهند بود؟ اگر وسایل آسیب زایی که می تواند گاه انسان را به عالم ماده تنزل دهد و او را گرفتار زر و تزویر دنیا سازد، کنترل نشود، آیا می توان امید داشت که قبله گاه حقیقی انسان خداوند باشد؟

در این میان، چگونه باید لذت های دنیوی را در دید فرزندانمان، ناچیز و زودگذر جلوه دهیم و بُعد معنوی آنان را تقویت کنیم تا عبادت و امور معنوی مثل نماز و روزه در ذایقه فرزندانمان شیرین جلوه کند.

اساساً آشنایی با روش ها و راهکارها، دست یابی به اهداف را آسان تر می سازد. در این میان، برای پیوند عمیق معنوی میان انسان _ به ویژه کودک و نوجوان _ با نماز باید روش مطلوب و آسانی را در پیش گرفت. چه راهکارهایی را باید وجهه همت خویش سازیم تا نه تنها کودک و نوجوان به نماز عشق ورزند، بلکه بر دوستان و هم سالان خود نیز تأثیر بگذارند و

آنان را اهل نماز سازند؟ روش هایی چون الگوپذیری، آسان پذیری، توافق ارزشی، محبت و مدارا، پاداش دهی و میانه روی نمونه ای از این دسته است که این پژوهش به آن پرداخته است.

هرچند تاکنون درباره نماز و دیگر فروع دینی، کتاب ها و نوشته های ارزشمندی نشر یافته است، ولی این مجموعه به دلیل نگاه نو، تدوین و دسته بندی مناسب برای برنامه سازان و برنامه ریزان رسانه، سودمند خواهد بود.

گفتنی است این اثر حاصل همکاری مشترک میان مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما با مرکز آموزش خواهران دفتر تبلیغات اسلامی قم است که خانم زهرا کریمآن را نگاشته و با مشاوره علمی جناب آقای داود رجیبی نیا به بار نشسته است. با سپاس از ایشان و دست اندرکاران پژوهشی آن مرکز و کارشناسان مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، امید می بریم در پرتو تعامل علمی، شاهد شکوفایی آثار مشترک دیگری نیز باشیم.

اِنَّهٗ ولى التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش‌گفتار

پیش‌گفتار

نماز میراث همه پیامبران الهی و بهترین هدیه آنان برای ارتباط خلق با خالق است. زیباترین تجلی نیایش را در سیمای نماز می‌توان به تماشا نشست. انسان نماز‌گزار در قیام خویش، زبان تمجید دارد و در خاک افتادنش، با زبان تسیح، شکوه او را می‌ستاید و ایمان خود را به گواهی می‌ایستد.

اقامه نماز و بزرگداشت مقام نمازگزاران، ثمره حاکمیت صالحان برگستره زمین است؛ زیرا صلح و آرامش، سلامت و سعادت، رفاه و برکت، صلاح و رشد، اطمینان و اعتقاد و کمال انسان در پرتو پیوند با خدا امکان پذیر خواهد شد. در مقابل، هرگاه این فریضه بزرگ الهی تعطیل شود یا حق آن ادا نگردد، اضطراب و نگرانی، زشتی و تباهی، کج روی و کج اندیشی، غرور و فریب، به انسان هجوم خواهد آورد.

به طور کلی، هدف از آفرینش انسان عبادت خالق مَنان است. عبادت؛ یعنی برخورداری از نیت و اندیشه خالصانه، و حرکت هدفمند و جهت دار به سوی خدا. هدف از عبادت نیز تربیت و رشد و کمال انسان است و هدف نهایی در تربیت او که همه پیامبران الهی برای آن برانگیخته شده‌اند، رسیدن به رستگاری است و بس.

انسان زمانی می تواند به رستگاری برسد که با چیرگی بر کشش های نفسانی، قربانی کردن هوس ها، بریدن از وابستگی ها، خروج از ایستگاه های فکری و روانی، ترک خودبینی، بهره گیری از دین و دانش و تسلیم کردن خود به درگاه حق، در سکوی نماز، بانگ توحید و بندگی سر دهد.

نماز، کامل ترین پاسخ به عالی ترین نیاز انسان است. پس هر امری از مقدمات و هر رکنی از ارکان نماز، پاسخی است به یک نیاز؛ نیاز به پالایش جسم و جان، نیاز به اندیشه توحیدی، خروج از چاه طبیعت و درآمدن به صراط مستقیم، رهایی از خود، تقرب به دوست و نیاز به تسلیم. وقتی معنا و مفهوم وضو را در حد درک نوجوان و جوان، به آن ها آموزش دهیم و برایشان توضیح دهیم که با وضو بودن، قدرت توجه و تمرکز آدمی را افزایش می دهد و به پیشرفت تحصیلی کمک می کند، با وضو انس خواهند گرفت؛ زیرا در می یابند که وضو تنها شست و شوی ظاهری نیست.

انسان نماز گزار با شستن صورت، نمای اجتماعی خود را از هرگونه نظر ناصواب و نگاهی که رضای خدا در آن نباشد، پاک می کند. با شست و شوی دست ها، هر عملی را که در آن ریا باشد، از خود دور می سازد. با مسح سر، ذهن و اندیشه اش را از هر آن چه غیر خداست، پاک می گرداند و با باوری دوباره به شکوه کبریایی حق، سرخویش را در نهایت آزادگی و سرفرازی، برای تعظیم و تسلیم در برابر درگاه خالق یکتا، آماده می کند. با مسح پا نیز قدم های خود را از کج روی و هرزه گردی باز می دارد.

بنابراین، شایسته است در همه انسان ها به ویژه کودکان و نوجوانان، نگرشی مثبت نسبت به نماز و شخصیت محبوب نمازگزاران به وجود آید تا آنان نیز با همانندسازی، به این امر مهم پردازند. چون نماز، پرچم، عبادت ها و معراج مؤمنان است و به قربانی کردن همه خود محوری ها، تجلی همه نیکی ها و زیبایی ها و شکوفایی انسان ها می انجامد، پدر و مادر، مربیان و هرکسی که می تواند الگوی فرزندان قرار گیرد، هنگام اقامه نماز باید محبت در کلام و رفتار، احترام و استواری شخصیت، گذشت و مروّت، سخن گفتن به حق و عمل به عدالت را در خود جلوه گر سازند. این ها و ده ها راهکار دیگری که در این پژوهش آمده است، در برنامه سازی برای نهادینه کردن اقامه نماز در میان اقشار جامعه و جذب نسل کودک و نوجوان به این عمل عبادی مؤثر خواهد بود.

این مجموعه شامل چهار بخش است و هر بخش فصل های مختلفی دارد که در بخش اول، جایگاه والای نماز در میان عبادت ها و آثار وضعی آن بر روی فرد و جامعه، تبیین می شود و نقش عبادت در زندگی و روش های آن معلوم می گردد. در بخش دوم، اصول صحیح تربیت دینی کودک و نوجوان و تأثیر روابط درست و منطقی با فرزندان به استناد کتاب خدا و قول ائمه اطهار علیهم السلام آمده است.

در بخش سوم نیز به عوامل مؤثر بر پرورش دینی مثل خانواده، اجتماع (فرهنگ، دوستان، وسایل ارتباط جمعی...) پرداخته شده و در پایان، راهکارهای جذب کودک و نوجوان به نماز مانند: تشویق و تحسین، کردار

نه گفتار، اخلاق خوش و اُنس با کودک و نوجوان، میانه روی و... آورده شده است.

بخش اول: کلیات

اشاره

بخش اول: کلیات

زیر فصل ها

فصل اول: آشنایی با چند اصطلاح

فصل دوم: عبادت

فصل سوم: نماز

فصل اول: آشنایی با چند اصطلاح

عبادت

عبادت در لغت، به معنی پرستش و بندگی (۱) و در اصطلاح، به معنی آشکار ساختن خواری و عالی ترین نوع خاکساری و کرنش در برابر خداوند است. (۲)

معنی اصطلاحی (شرعی) عبادت هر فرمانی است که از سوی شرع مقرر شده باشد و آن را برای خدا انجام دهند. «نماز» نیز پیرو همین فرمان جزو عبادت ها به شمار می آید. (۳)

عبادت، حالتی است که به گونه ای فطری در ذات و باطن انسان ها نهاده شده است و هر زمان به شکلی نمودار می شود. با مطالعه تاریخ زندگی بشر درمی یابیم که پرستش یکی از نیازها و رفتارهایی بوده که با وجود اختلاف فراوان در نوع ویژگی های آن، در همه جوامع به چشم می خورد. بسیاری از مردم به الوهیت معتقدند، ولی در نوع آن به اشتباه می افتند. فرستادن هزاران پیامبر از جانب ذات باری تعالی نیز به دلیل آن است که بشر را از راه های گوناگون پرستش، به یگانگی فرا خوانند.

پرورش

-
- ۱- فرهنگ جامع، احمد سیاح، تهران، کتاب فروشی اسلام، ج ۱۴، ص ۶۱.
 - ۲- پرتویی از اسرار نماز، محسن قرائتی، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹، چ ۱، ص ۱۵؛ مفردات، راغب اصفهانی، تهران، مکتبه المرتضویه، ص ۳۱۹.
 - ۳- مفردات، ص ۳۱۹.

پرورش در لغت به معنای پروردن و پروراندن است (۱) و در اصطلاح، به فعلیت رساندن استعداد و به کمال رساندن فرد کمال گرا معنا می دهد. هنگام مقایسه آموزش با پرورش، به این نتیجه می رسیم که آموزش به دلیل حرکت تکاملی، شاخه ای از پرورش به شمار می آید. پرورش هم چنین به معنی ساخته شدن انسان و رسیدن او به کمال حقیقی خویش به گونه ای شناختی _ و نه علمی _ است. (۲)

اگر پرورش به معنای شکوفایی استعدادها و رشد نیروهای ذهنی و اندامی باشد، مراکز دانشگاهی وظیفه آموزش آن را بر عهده دارند، ولی چنان چه به معنای نظم رفتاری، آداب اجتماعی ویژه و عادت یافتن به اجرای آن ها باشد، آموزش آن را هر قوم به گونه ای متفاوت مطرح می کند.

اگر پرورش به معنای دگرگونی های وجودی باشد، به گونه ای که پی آمدهای آن، رساندن خیر به خود و دیگران و رعایت ادب و حقوق است، گاهی «حکما» و گاهی «عرفا» آن را یاد می دهند، ولی بهترین، ژرف ترین و اصیل ترین نوع آن را «دین حق» آموزش می دهد. چنان پرورشی، گاه «ادب علمی» نام دارد، گاه «ادب مصاحبتی»، گاه «ادب نفسانی» و گاه «ادب مکتبی».

اگر چه این نام ها متفاوتند، ولی با یکدیگر هم ریشه بوده و هر کدام نمایشگر یک فضیلت هستند. با این حال، نقطه اشتراک همه دیدگاه های گوناگون در این زمینه، ضبط نفس، حسن رابطه نفس، قدرت داوری

۱- فرهنگ عمید، حسن عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۰، چ ۳، ص ۵۵۹.

۲- تربیت اسلامی، محمدصادق حائری شیرازی، انتشارات الشمس، ۱۳۵۹، چ ۳، ص ۲۱.

شایسته و نیکو به اجرا گزاردن برخوردار است. (۱)

نماز

در مفردات آمده است: «الصَّلَاةُ الَّتِي هِيَ الْعِبَادَةُ الْمَخْصُوصَةُ أَصْلُهَا الدُّعَاءُ؛ نماز، عبادتی ویژه است که اصل آن نیایش است». (۲) نماز به معنای پرستش، نیاز، سجود، بندگی، پیروی، خم شدن برای آشکار ساختن بندگی، یکی از واجبات دین و عبادت ویژه و واجب مسلمانان است که پنج بار در شبانه روز به جا می آورند. نماز بامداد، نمازی است که پیش از طلوع آفتاب در دو رکعت می خوانند و نماز پیشین (نماز ظهر)، نماز پسین (نماز عصر)، نماز شام (نماز مغرب) و نماز خفتن (نماز عشا) از نمازهایی است که در طول شبانه روز می خوانند. (۳)

شیوه

شیوه به معنای راه و روش، طریقه، قاعده، قانون، خوی و عادت آمده (۴) و از روش، به رفتن تعبیر شده است. (۵)

عشق

عشق، از اندازه گذشتن دوستی، ناتوانی حسّ از دریافت بدی های محبوب و گونه ای بیماری است که آدمی را به نیک پنداشتن برخی صورت ها و شیفتگی و دوستی افراطی می کشاند. (۶)

۱- گامی در مسیر تربیت اسلامی، رجب علی مظلومی، تهران، آفاق، ۱۳۵۸، چ ۱، ج ۲، صص ۱۶۶ - ۱۶۷.

۲- مفردات، ص ۲۸۵.

۳- فرهنگ عمید، ص ۱۹۱۹.

۴- فرهنگ عمید، ص ۱۳۴۶.

۵- فرهنگ عمید، ص ۱۰۷۲.

۶- فرهنگ عمید، ص ۱۴۳۸.

کودک

کودک، فردی است رنگ پذیر، متکی به دیگران و انعطاف پذیر که هنوز به سن بلوغ نرسیده است. (۱)

فصل دوم: عبادت

اشاره

فصل دوم: عبادت

زیر فصل ها

عوامل روی آوردن به عبادت

نقش عبادت در زندگی

جنبه های گوناگون عبادت

گونه های عبادت

عوامل روی آوردن به عبادت

اشاره

عوامل روی آوردن به عبادت

آن چه انسان را به پرستش خداوند وادار می کند، اموری چون فطرت خداجو، عظمت خدا و توجه به نعمت های او است که اکنون به توضیح آن ها می پردازیم:

۱_ فطرت

پرستش، بخشی از وجود و کشش فطری آدمی است:

فَطَرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ . (روم: ۳۰)

پیوسته از روش دین خدا که فطرت مردم را بر اساس آن آفریده است، پیروی کن؛ زیرا در آفرینش، هیچ گونه دگرگونی راه ندارد.

حالت پرستش گاه در مسیر درست قرار گرفته و گاهی انسان، بت هایی از سنگ، چوب و دیگر مظاهر شرک را پرستیده است. امام علی علیه السلام می فرماید:

فَبَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بِالْحَقِّ لِيُخْرِجَ عِبَادَهُ مِنَ الْأَوْثَانِ إِلَى عِبَادَتِهِ. (۲)

خداوند، حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم را به پیامبری برگزید تا بندگان را از پرستش بت ها، به عبادت او فرا خواند.

۱- فرهنگ عمید، ص ۱۶۶۱.

۲- نهج البلاغه، خطبه ۱۴۷.

خداوند حکیم هم زمان با آن که میل و غریزه های گوناگون را در انسان ها به ودیعت نهاده، وسیله ارضای آن را در خارج از وجودشان فراهم آورده است. اگر انسان به آب و غذا نیاز پیدا می کند، وسیله رفع تشنگی و گرسنگی او را بیرون از وجودش آفریده است. پروردگار، انسان را از گل پخته آفرید و از روح خود در او دمید و وی را به بقا، رسیدن به کمال و خلیفه الهی علاقه مند ساخت. آن گاه در بیرون، راهنمایی اش را برای رسیدن به مقصد بر عهده گرفت.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى. (طه: ۵۰)

گفت: خدای ما کسی است که به همه موجودات جهان، نعمت بخشیده و سپس آن ها را به کمال راهنمایی کرده است. خداوند حکیم با فرستادن پیامبران، بندگان خود را به راه تعالی و تکامل درآورد تا گوساله سامری را به جای خدای یگانه، پرستند و راه درست عبادت کردن را بیاموزند.

۲- بزرگی پروردگار

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

اگر فقر، بیماری و مرگ نبود، هرگز گردن برخی نزد خدا خم نمی شد. (۱)

آری، انسان هنگامی که ناتوانی خود را می بیند، با اندیشه در بزرگی خداوند و این که همواره او را از گرفتاری ها رها نموده است، ناخودآگاه در برابر حق، احساس فروتنی می کند.

۱- بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۰ تا ۱۳۶۰، ج ۲، ج ۶، ص ۱۱۸.

۳_ توجه به نعمت ها

توجه به نعمت ها نیز انسان را وادار می سازد به وابستگی اش به ذات فناپذیر پروردگار اعتراف کند. یادآوری های نعمت های بی شماری که انسان، پیش و پس از تولد از آن ها بهره مند شده است، او را به عبادت مشتاق می سازد.

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ. (قریش: ۴)

خدای کعبه را بپرستند؛ خدایی که هنگام گرسنگی به آنان غذا داد و ایشان را از ترس و خطر، ایمن ساخت.

نقش عبادت در زندگی

نقش عبادت در زندگی

عبادت، رنگ خدایی بخشیدن به زندگی، رهایی از بیهودگی، باقی ساختن فانی ها و ساختن فرد و جامعه است. عبادت واقعی، مجموعه دگرگونی هایی است که در فکر و باور شخص، با هدف نهادینه کردن رفتاری ویژه در زمینه ضوابط مذهبی ایجاد می شود. قرآن می فرماید:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ. (قصص: ۸۸)

هر چیزی جز ذات پاک الهی نابود شدنی است.

هم چنین خداوند در قرآن فرموده است:

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ (نحل: ۹۶)

آن چه نزد شماست، پایان می پذیرد و آن چه نزد خداست، باقی می ماند.

عبادت واقعی، مایه سازندگی فرد و جامعه، رهایی از فخر فروشی های بی معنا، نادیده گرفتن هوس ها، فرمانبرداری از ذات هستی بخش و آزادی از پرستش طاغوت و ستمگران است که نهایت کمال به شمار می رود. به قول اقبال لاهوری:

آدم از بی بصری، بندگی آدم کرد

گوهری داشت، ولی نذر قباد و جم کرد

یعنی از خوی غلامی ز سگان پست تراست

من ندیدم که سگی پیش سگان سر خم کرد

فساد جوامع نیز بیش تر از پرستش غیر خدا و گرایش به مادیات سرچشمه می گیرد.

جنبه های گوناگون عبادت

اشاره

جنبه های گوناگون عبادت

روایت های رسیده از ائمه معصومین علیه السلام مشخص می کند که منظور از عبادت تنها برپایی نماز و روزه نیست، بلکه انسان می تواند تمام کارهای روزانه خود را از صبح تا شام برای به دست آوردن رضای خدا انجام دهد که آن نیز عبادت است. در این جا برای نمونه به چند روایت اشاره می کنیم که از برخی عبادت ها نام برده اند:

۱ _ اندیشه در کار خدا

امام صادق علیه السلام فرمود:

لَيْسَتْ الْعِبَادَةُ كَثْرَةُ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ، اِنَّمَا الْعِبَادَةُ التَّفَكُّرُ فِي أَمْرِ اللَّهِ. (۱)

عبادت، زیادی نماز و روزه نیست، بلکه اندیشه در عظمت و کار خداست.

منظور امام صادق علیه السلام در این روایت از زیادی نماز و روزه، پرداختن به نماز و روزه های مستحبی است.

۱- میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۵، ج ۷، ص ۵۴۲.

۲_ انتظار ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ، أَنْتَظَرُ الْفَرَجَ. (۱)

برترین عبادت ها، انتظار گشایش و فرج [آمدن امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف] است.

۳_ دانش آموزی

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

مَنْ خَرَجَ يَطْلُبُ أَبَا مِنَ الْعِلْمِ، لِيُرَدَّ بِهِ بَاطِلًا إِلَى الْحَقِّ وَ ضَالًّا إِلَى الْهُدَى، كَانَ عَمَلُهُ كَعِبَادَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا. (۲)

هر کس از خانه بیرون رود تا دانش بیاموزد و به وسیله آن، باطلی را از بین ببرد یا گمراهی را هدایت کند، کار وی مانند چهل سال عبادت خواهد بود.

۴_ کسب و کار

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْئًا أَفْضَلُهَا طَلَبُ الْحَلَالِ. (۳)

عبادت هفتاد بخش دارد که برترین آن، به دست آوردن مال حلال است.

روایت های زیادی در مورد خدمت به خلق آمده که از بسیاری کارهای مستحبی برتر است. بسیاری از کارها و رفتارهای آدمی نیز اگر با تبت درست و قصد قربت انجام گیرد، عبادت به شمار می آید. برای نمونه، نگاه محبت آمیز به چهره پدر و مادر، علمای دین، کعبه و قرآن، عبادت شمرده می شوند. البته باید دانست هر یک از این کارها در جای خود عبادت است و هیچ یک نمی تواند جای نماز را بگیرد.

۱- نهج الفصاحه، ابوالقاسم پاینده، تهران، جاویدان، ۱۳۵۳، جمله ۴۰۹.

۲- محجه البيضاء، ملامحسن فیض کاشانی، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۸ ه. ق، ج ۱، ص ۱۹.

۳- وسائل الشیعه، شیخ محمدحسن حرعاملی، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ه. ق، ج ۱۲، ص ۱۱.

گونه های عبادت

این که عبادت باید چگونه باشد، امر بسیار مهمی است که خداوند، آن را در قرآن یادآوری کرده است. عبادت، غذای روح است، ولی همان گونه که غذای جسم ویژگی هایی دارد تا برای بدن سودمند باشد؛ عبادت نیز ویژگی هایی دارد. از جمله این که عبادت باید خاضعانه، عاشقانه، آگاهانه، پنهانی و خالصانه باشد تا روح را به تعالی برساند.

۱ _ عبادت خاضعانه و خاشعانه

نماز که یکی از مهم ترین عبادت هاست، باید در نهایت خضوع، فروتنی و سرافکنندگی در برابر پروردگار بزرگ صورت گیرد. انسان در حال نماز باید چنان باشد که گویی خداوند را در برابر خود می بیند. هر چه انسان، بزرگی خداوند را بیش تر احساس کند، بیش تر به کوچکی و ناتوانی خود پی می برد و خاضعانه تر به این کار (نماز) می پردازد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

أَعْبُدُ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ. (۱)

چنان خدا را عبادت کن که گویی او را می بینی.

خداوند نیز در قرآن فرموده است:

وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ. (مؤمنون: ۳)

کسانی [رستگارند] که در نمازشان، خاضع و خاشع باشند.

۲_ عبادت عاشقانه

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

إِنَّ الدِّينَ الْمَتِينَ، فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرَفِيقٍ وَلَا تُبْغِضْ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ اللَّهِ. (۱)

همانا دین پابرجا است. پس نسبت به آن مدارا کن (زمانی که آمادگی روحی نداری، خود را مجبور به عبادت نکن) تا عبادت نزد تو مبعوض نشود.

عبادت باید به اندازه باشد و از افراط و تفریط دوری شود و گرنه از عشق به عبادت کاسته می شود.

روزی برای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم خبر آوردند که گروهی از امت تو برای انجام عبادت، همسر و فرزند خود را رها کرده و به مسجد آمده اند. پیامبر فریاد برآورد: «این روش من نیست. من خود با همسرم زندگی می کنم و در خانه می نشینم. هر کس غیر از این انجام دهد، از من نیست.» (۲)

امام علی علیه السلام نیز فرمود:

ان للقلوب اقبالا و ادبارا، فاذا اقبلت فاحملوها على النوافل. (۳)

برای قلب ها، روی آوری و پشت کردن است. پس وقتی دل تمایل پیدا کرد، آن را به نوافل وادار کنید.

۳_ عبادت آگاهانه و با حضور قلب

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

صلاة ركعتين بتدبر، خير من قيام ليله و القلب ساه. (۴)

خواندن دو رکعت نماز با توجه، از شب زنده داری ناآگاهانه بهتر است.

۱- بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۲۰۲.

۲- بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۱۱۶.

۳- نهج البلاغه، حکمت ۳۱۲.

۴- بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۲۵۹.

در قرآن نیز آمده است:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ. (نساء: ۴۳)

ای کسانی که ایمان آورده اید! در حالی که مست هستید، به نماز نزدیک نشوید تا بدانید چه می گوید.

هم چنین امام صادق علیه السلام فرمود:

مَنْ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ يَعْلَمُ مَا يَقُولُ فِيهِمَا أَنْصَرَفَ وَ لَيْسَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ ذَنْبٌ إِلَّا غَفَرَ لَهُ. (۱)

هر کس دو رکعت نماز بخواند، در حالی که بدانند (با چه کسی سخن می گوید و) چه می گوید، گنااهش بخشیده می شود.

۴_ عبادت پنهانی

چه بسا عبادت با ریا و خودنمایی انجام گیرد که در این صورت سودمند و سازنده نخواهد بود. به همین دلیل، به عبادت پنهانی سفارش شده است تا آدمی بر این آفت چیره شود.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

أَعْظَمُ الْعِبَادَةِ أَجْرًا أَخْفَاهُ. (۲)

پاداش عبادتی بیش تر است که پنهانی تر باشد.

تنها نمازهای جماعت است که اسلام به آشکار کردن آن امر فرموده است که البته آن نیز باید بی ریا و خالصانه باشد. رعایت این جنبه از عبادت برای این است که آدمی، اخلاص واقعی را به دست آورد. گفتنی است پدر و مادر و مربیان هنگام پرورش کودکان باید نماز و دیگر اعمال

۱- ثواب الاعمال، شیخ صدوق، تهران، مکتبه الصدوق، ص ۴۴.

۲- بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۲۵۱.

عبادی را در برابر آنان انجام دهند تا کودکان و نوجوانان از کارشان الگو برداری کنند.

۵_ عبادت خالصانه

هر عبادتی باید خالصانه و برای خشنودی خداوند صورت گیرد؛ زیرا عبادت ناخالص به صاحبش بازگردانده می شود. خداوند در قرآن فرموده است:

وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا. (کهف: ۱۱۰)

[آدمی باید] کسی را در عبادت با خدا شریک نسازد.

امام رضا علیه السلام فرمود:

مَنْ شَهَرَ نَفْسَهُ بِالْعِبَادَةِ فَأَتَتْهُمُوهُ عَلَى دِينِهِ. (۱)

هر کس با مطرح کردن عبادت خویش در جامعه، خود را مشهور می کند، نسبت به دین او بدبین باشید.

چنین کسانی، دین را دست مایه ای برای فریب مردم و رساندن خود به مقام های دنیایی می سازند. در این صورت، عبادت بی اخلاص مانند پیکر بی جان و روح است.

در قرآن آمده است:

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ... (بینه: ۵)

و امر نشدند مگر این که خدا را با اخلاص تمام در دین حق پرستش کنند...

فصل سوم: نماز

اشاره

فصل سوم: نماز

با واژه عبادت، جنبه‌ها و چگونگی آن آشنا شدیم. از آن جا که نماز، برجسته‌ترین نوع بندگی است، به بررسی معنای لغوی و اصطلاحی آن می‌پردازیم.

معنای لغوی نماز، دعا، طلب آمرزش، رحمت، مغفرت (۱) و معنای اصطلاحی آن در شرع، عملی مرکب از رکوع، سجود، قرائت و ذکر همراه با نیت و شرایط ویژه است که با تکبیر آغاز می‌شود و با سلام پایان می‌یابد. (۲)

اینک در ادامه بحث، جایگاه نماز و اهمیت آن را در متون دینی (قرآن و حدیث) بررسی می‌کنیم.

جایگاه نماز در اسلام

جایگاه نماز در اسلام

نماز در اسلام به عنوان «نهر جاری»، «معراج مؤمن»، «ستون»، «چهره» و «رأس دین» معرفی شده است. نماز تنها عبادت فراگیر و همگانی است که از همه ذکرها و الهی از جمله حمد _ که گنجی از گنج‌های خدای سبحان به شمار می‌رود _ برخوردار است.

نماز، حدیث عشق مؤمن و بهترین وسیله ارتباط او با حضرت حق است و می‌تواند عاشقانه‌ترین و زیباترین حالت‌ها و پرورش‌های الهی را در نماز گزار پدید آورد.

افزون بر آن، رفتار اولیای خدا نیز این جایگاه را هر چه بیش‌تر تبیین

۱- فرهنگ جامع، ج ۲، ص ۴۳۶.

۲- معارف و معاریف، ج ۱۰، ص ۲۰۸.

می کند. برای نمونه، امام حسین علیه السلام حتی ظهر عاشورا در میدان مبارزه و در برابر تیرهای دشمن، نماز را به پا داشت. در مورد دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام نیز آمده است که هنگام نماز، چهره شان رنگ می باخت و در برابر پرسش حیرت زدگان می فرمودند:

جاءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ، وَقْتُ أَمَانِهِ عَرَضَهَا اللَّهُ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَأَيُّنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ أَشْفَقْنَ مِنْهَا. (۱)

هنگام نماز فرا رسیده است؛ هنگام باز پس دادن امانتی که خدا بر آسمان ها و زمین و کوه ها عرضه کرد، ولی آن ها از پذیرش آن سر باز زدند و ترسیدند.

در آیات قرآن نیز فرد بی نماز، اهل جهنم شمرده شده است:

مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ. (مدثر: ۴۲ و ۴۳)

به دوزخیان می گویند: چه چیز شما را به جهنم در آورد؟ می گویند: ما از نمازگزاران نبودیم.

اهمیت این امر در اسلام تا آن جاست که به پدران و مادران سفارش می کند فرزندان خود را پیش از سن تکلیف (۷ _ ۸ سالگی) به نماز خواندن وادار کنند و گاهی اگر لازم شد، در برابر بی اعتنایی آن ها، خشونت نشان دهند. (۲)

با توجه به موارد یاد شده، روشن است که اگر بخواهیم جامعه ای با ایمان و فرزندان خو گرفته با نماز و مصون از تهاجم فرهنگی داشته باشیم، باید کودکان را به این عبادت مهم تشویق کنیم تا هر چه بیش تر به

۱- تفسیر صافی، ملامحمد فیض کاشانی، تهران، چاپ محمودی، ۱۳۵۵ ج ۲، ص ۳۷۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۱۳.

نماز و عبادت علاقه مند گردند. این مهم نیز به شناخت دقیق ما از روحیه و ویژگی های کودکان بستگی دارد که در بخش های آینده، راه های رسیدن به آن و جذب کودکان به نماز را به تفصیل بیان خواهیم کرد.

آثار نماز از دیدگاه آیات و روایات

الف _ دوری از فساد

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ. (عنکبوت: ۴۵)

به درستی که نماز[، اهل خود را] از هر کار زشت و منکری باز می دارد.

ب _ دوری از بدی ها

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ. (هود: ۱۱۴)

به درستی که نیکی ها [از جمله نماز،] بدی ها را از بین می برد.

ج _ آرامش بخش دل ها

الْأَبْدَانُ لِلَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبِ. (رعد: ۲۸)

آگاه باشید که دل ها با نام خدا آرام می گیرد.

د _ یاد خدا

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي. (طه: ۱۴)

نماز را برای یاد من به پا دار.

ه _ یاری خواستن در کارها

اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ. (بقره: ۴۵)

[در مشکلات،] از بردباری و نماز کمک بگیرید.

و _ پاکی روح

رسول خدا صلى الله عليه و آله وسلم فرمود:

بِالْحَمَمَةِ تَكُونُ عَلَى بَابِ الرَّجُلِ فَهُوَ يَغْتَسِلُ مِنْهَا فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ خَمْسُ

مَرَاتٍ فَمَا عَسَىٰ أَنْ يَبْقَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الدَّرَنِ. (۱)

نماز هم چون جوی آب گرمی است که انسان روزی پنج بار خود را در آن شست و شو می دهد و دیگر چرکی در او باقی نمی ماند.

ز _ آموزش گناهان

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم در خطبه ای دیگر فرمود:

وَإِنَّهَا لَتَحْتُ الذُّنُوبَ حَتَّى الْوَرَقِ وَتُطَلِّقُهَا إِطْلَاقَ الرَّبِقِ. (۲)

نماز، گناهان را مثل فرو ریختن برگ درختان فرو می ریزد و گردن انسان را از ریسمان گناه آزاد می کند.

باید گفت نمازی شوینده گناهان و سازنده است که با شرایط آن خوانده شود. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ عَبْدٍ لَا يَحْضُرُ قَلْبُهُ مَعَ بَدَنِهِ. (۳)

خدا نماز بنده ای را که قلبش با بدنش در نماز حاضر نباشد؛ نمی پذیرد.

دل اگر با تو نباشد به نماز

عادت است آن، نه عبادت باشد

به نیاز آ، چو در آیی به نماز

تا تو را فیض زیارت باشد (۴)

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می فرمود:

الصَّلَاةُ عَهْدُ اللَّهِ؛ (۵) نماز پیمان خدا با ماست.

وَ هِيَ عَمُودُ دِينِكُمْ؛ (۶) نماز پایه و ستون دین است.

۱- بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۴۴۸.

۲- بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۴۴۹.

- ۳- محاسن، محمدبن خالد برقی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۴۰۶.
- ۴- مرحوم فیض کاشانی.
- ۵- کنز العمال، ج ۷، ص ۲۷۹.
- ۶- مستدرک الوسائل، حسین نوری، تهران، مکتب الاسلامیه، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۱۷۲.

مَوْضِعُ الصَّلَاةِ مِنَ الدِّينِ كَمَوْضِعِ الرَّاسِ مِنَ الْجَسَدِ؛ (۱) نماز به منزله سر نسبت به تن است.

الصَّلَاةُ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ؛ (۲) نماز کلید بهشت است.

امیرالمؤمنین علی علیه السلام نیز فرموده است:

وَ الصَّلَاةُ تَنْزِيهَا عَنِ الْكِبَرِ؛ (۳) نماز داروی تکبر است.

دریافتیم که فطرت آدمی با عبادت سرشته است و این عبادت و خضوع در برابر ذات یگانه پروردگار، مایه سازندگی و رسیدن او به تکامل خواهد بود. نماز نیز والاترین عبادت ها به شمار می رود که نمایانگر حضور مطلق در برابر کمال مطلق است. این عبادت در همان حال که آدمی را از تیرگی نفس و خود پرستی بیرون می آورد، به اوج ملکوت می رساند. افزون بر آن، نماز، ملاک ارزش آدمی و شاخص پذیرش دیگر عبادت ها شمرده می شود. امام صادق علیه السلام فرموده است:

إِنْ قَبَلَتْ قَبْلَ مَا سِوَاهَا وَإِنْ رَدَّتْ رَدًّا مَا سِوَاهَا. (۴)

اگر نماز پذیرفته شود، دیگر عبادت ها نیز پذیرفته می شود و اگر نماز پذیرفته نشود، دیگر عبادت ها نیز پذیرفته نمی گردد.

بخش دوم: اصول پرورش دینی کودک

اشاره

بخش دوم: اصول پرورش دینی کودک

زیر فصل ها

فصل اول: ویژگی های کودک

فصل دوم: اصول پرورش دینی کودک

فصل اول: ویژگی های کودک

اشاره

فصل اول: ویژگی های کودک

هدف مربی در پرورش، ساختن شخصیت کودک است. او در این راه می کوشد بر اساس معیارهای پذیرفته شده، شخصیت کودک را بسازد. این

- ١- نهج الفصاحه، جمله ٣٠٧٥.
- ٢- نهج الفصاحه، جمله ١٥٨٨.
- ٣- نهج البلاغه، حكمت ٢٥٢.
- ٤- بحار الانوار، ج ١٠، ص ٣٩٤.

پرورش باید با برنامه ریزی اجرا شود تا نتیجه بخش باشد. همان گونه که در بخش پیشین گفته شد، اگر هدف مربی یا پدر و مادر، علاقه مند کردن فرزند به نماز باشد، ضروری است که:

۱. ویژگی های کودک را به درستی بشناسد.
 ۲. با اصول و آیین پرورش به خوبی آشنا باشد.
 ۳. برنامه و شیوه های ویژه ای را برای این کار برگزیند.
- چون این پرورش باید از زمان خردسالی آغاز شود، در این فصل برآنیم تا ابتدا ویژگی های جسمی کودک را بشناسیم و سپس به نیازهای روحی و روانی او بپردازیم.

کودک، زندگی وابسته ای دارد و با سرپرستی و ولایت دیگران زندگی می کند. گفته های دیگران به شدت در کودک تأثیر می گذارد؛ زیرا طرح، فکر و بینش شناخته شده و منسجمی از خود ندارد. کودک بسیار رنگ پذیر و انعطاف پذیر است و در راه ساخته شدن شخصیتش، با دگرگونی های زیادی رو به روست. قلمرو سنی کودک، از زمان تولد تا دوازده سالگی را در بر می گیرد. (۱)

دوره های رشد کودک

دوره های رشد کودک

در مورد این که مرحله نوزادی چه زمانی را در بر می گیرد، نظرهای گوناگونی وجود دارد. نظری که از حمایت بیش تری برخوردار است و با واژه «شیرخوارگی» نیز سازگاری دارد، آن است که این مرحله با تولد نوزاد آغاز می شود و تا دو سالگی ادامه می یابد. (۲) این آیه قرآن نیز مطلب

۱- اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، علی قائمی، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۲، چ ۱، ص ۱۰.

۲- روان شناسی رشد، علی قائمی، تهران، انجمن اولیا و مربیان، چ ۱، ج ۱، ص ۲۸۹.

یاد شده را تأیید می کند:

الْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّمَ الرِّضَاعَةَ. (بقره: ۲۳۳)

مادران باید دو سال کامل فرزندان خود را شیر بدهند، برای آن کس که بخواهد فرزند را کامل شیر دهد... .

بعضی از روان شناسان، دو سال اول زندگی را یک مرحله شمرده و آن را به دو دوره نوزادی و کودکی تقسیم کرده اند. دوره نوزادی از تولد آغاز می شود و تا دو هفتگی ادامه می یابد و پس از آن را تا دو سالگی، کودکی می نامند.

از تولد تا شش ماهگی

از تولد تا شش ماهگی

حالت تنش زمانی در کودکی پدید می آید که در شرایط ناراحت کننده ای قرار گیرد. نوزاد این حالت را با انقباض ماهیچه ها، افزایش درجه حرارت، دگرگونی در تنظیم فعالیت قلب و دستگاه تنفس و هم چنین ناراحتی های گوارشی نشان می دهد.

معمولاً پس از حدود دو ماهگی، هیجان در برابر محرک های خوشایند به صورت شادی، خنده و صداهای ویژه دیده می شود. او با واکنش در برابر حرکت دیگران، با صدای بلند می خندد و با چشم خویش، حرکت نور، صدا و اشخاص را پی می گیرد. (۱)

۱- مراحل رشد و تحول انسان، محمدرضا شرفی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۱۴۴.

کودک در همان ساعت های آغازین تولد، محرک های پیرامونش را درک می کند و این محرک ها بر روی او اثر می گذارد. از این رو، در شرع مقدس اسلام سفارش شده است که پس از تولد کودک، در گوش راست او، اذان و در گوش چپش، اقامه گفته شود.

گفتنی است برانگیختگی آغازین نوزاد، به هیجان هایی مانند: خشم، نفرت و ترس (در حدود ۶ ماهگی) تبدیل می گردد. واکنش در برابر محبت نیز پیش از دوازده ماهگی و حسادت نزدیک به هجده ماهگی دیده می شود. در این جا لازم است به بررسی برخی ویژگی های دوران کودکی بپردازیم.

ویژگی های کودکان دو تا چهار ساله

ویژگی های کودکان دو تا چهار ساله

۱. تقلید: کودک در این دوره، به راحتی با هم سالان و بزرگ سالان، همانند سازی می کند.
۲. رقابت: او که میل به برتری طلبی دارد، می کوشد هر کاری را به درستی انجام دهد تا مورد تشویق قرار گیرد.
۳. همکاری: کودک در پایان سه سالگی، به بازی های گروهی و همکاری با دیگران دل بستگی پیدا می کند.
۴. هم دردی: پس از سه سالگی، احساس هم دردی او با دیگران، در ناراحتی ها نمایان می شود.
۵. بخشندگی: از دادن اسباب بازی یا خوراکی خود به دیگران خوشحال می شود. البته برخی کودکان از این صفت محرومند و از دادن

مال خود به دیگران خودداری می کنند.

۶. رفتار دستوری: از سه _ چهار سالگی به بعد، رفتاری دستوری در او پیدا می شود و به همه حتی پدر و مادرش نیز امر و نهی می کند. (۱)

پدر و مادر و مربی با توجه به این ویژگی ها می توانند بهترین بهره را از این دوران ببرند و با راهنمایی کودک به سوی مقصد دلخواه، صفت های اخلاقی و انسانی را در او رشد دهند. آنان با توجه به تقلید پذیری کودک باید بکوشند در برابر او نماز بخوانند. هم چنین با دیدن نخستین کنش کودک در ادای رکوع و سجده، باید او را تشویق کنند تا از همان کودکی، زمینه دل بستگی وی را به نماز فراهم آورند.

ویژگی های کودکان چهار تا هفت ساله

ویژگی های کودکان چهار تا هفت ساله

در این دوره از رشد، افزون بر صفت های یاد شده در دوران دو تا چهار سالگی، حس پذیرش اجتماعی و کنجکاوی نیز در او بیدار می شود و رشد می کند. او در این دوره، خواهان فاصله گرفتن از مادر، هم نشینی با هم سالان و حضور در میان جمع هم بازی هاست.

برای نمونه، در رفتار کودک پنج ساله آرامش و سازگاری دیده می شود، اعتماد به نفس و صمیمیت دارد و می خواهد مورد توجه و تأیید بزرگ تران (پدر و مادر و مربی) قرار گیرد. وی نیازمند محبت و تشویق است، در بازی های گروهی شرکت می کند و وابستگی زیادی به مادرش دارد.

هم چنین کودک در شش سالگی از این که دیگران اشتباه های او را یادآوری کنند، می رنجد. کودک در چنین دوره ای، زود آزرده خاطر و دلسرد می شود و نیازمند ستایش است. بیش از گذشته، از بزرگ سالان تقلید می کند و در رفتار و گفتار دیگران دقیق می شود تا آگاهی های بیش تری به دست آورد و رفتارهای جدیدی را بیاموزد.

این کنجکاوی کودکان می تواند هشداری برای پدر و مادران باشد تا رفتار و گفتار خود را بیش تر کنترل کنند و به ویژه مراقب روابط زناشویی خود باشند؛^(۱) زیرا در این دوران افزون بر حس کنجکاوی، دل بستگی کودک به مادر و پدر به ویژه مادر زیاد است و بیش ترین برداشت ها را از رفتار ایشان می کند. البته رعایت این گونه مسایل و رفتارها به سن ویژه ای اختصاص ندارد و پدر و مادر همیشه باید این مسایل را رعایت کنند. این مسأله در سخنان پیشوایان دینی ما نیز به چشم می خورد.

امام باقر علیه السلام فرمود:

إِيَّاكَ وَالْجَمَاعَ حَيْثُ يَرَاكَ صَبِي بَانَ يَحْسَنَ أَنْ يَصِفُ حَالُكَ. ^(۲)

از عمل زناشویی در حالی که کودکی می نگرد و می تواند برای دیگران شرح دهد، پرهیز.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم نیز فرموده است:

لَا يُجَامِعُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ وَلَا جَارِيَتَهُ فِي الْبَيْتِ صَبِي فَإِنَّ ذَلِكَ مِمَّا يُورِثُ الزُّنَا. ^(۳)

۱- مراحل رشد و تحول انسان، صص ۱۳۰ _ ۱۴۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۶.

۳- وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۶.

مرد نباید با همسر یا کنیزش در اتاقی که کودک کی باشد، هم بستر شود؛ زیرا این کار سبب زناکار شدن کودک خواهد شد.

از دیگر ویژگی های این سن، پیدایش روحیه استقلال خواهی کودک است. او در این دوره به گونه ای ذاتی، به استقلال گرایش پیدا می کند و خود را برای رو به رو شدن با مشکلات آماده می سازد. (۱)

متأسفانه بسیاری از پدران و مادران نه تنها به پرورش استقلال و اعتماد به نفس فرزندان کمک نمی کنند، بلکه با سرزنش و عیب جویی، روح استقلال خواهی را در آنان از میان می برند، از نوآوری های کودک جلوگیری می کنند و او را دلسرد می گردانند. این کار سبب می شود کودکان در بزرگ سالی و هنگامی که از پدر و مادر خویش جدا می شوند، در زندگی آینده با حوادث و دشواری هایی روبه رو گردند. پس بهتر است که پدر و مادر به ندای استقلال خواهی کودکان پاسخ مثبت دهند، کارها و مسئولیت هایی را به آنان واگذار کنند و در صورت نیاز، یاریگر و مدد کارشان باشند.

فرزند خُرد را به مشقّت بزرگ کن

کز زحمت است هر که به راحت رسیده است

امام کاظم علیه السلام فرمود:

۱- آیین تربیت، ابراهیم امینی، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۹، ص ۱۷۶.

يُسْتَحَبُّ غَرَامَةُ الْغُلَامِ فِي صِغَرِهِ لِيَكُونَ حَلِيمًا فِي كِبَرِهِ. (۱)

خوب است طفل در کودکی با سختی ها آشنا شود تا در بزرگی، بردبار باشد.

ویژگی های کودکان هفت تا دوازده ساله

ویژگی های کودکان هفت تا دوازده ساله

به باور روان شناسان، کودک تا این سن، چهار مرحله رشد را پشت سر گذاشته است. از جمله ویژگی های این دوره به موارد زیر می توان اشاره کرد:

- ۱ _ تقلید شدید از دیگران: کودک می کوشد مانند الگوهایش باشد.
 - ۲ _ یادگیری: برای آموزش، آمادگی پیدا می کند.
 - ۳ _ فعالیت: در این دوره، پرکاری در مدرسه جایگزین کم کاری در خانه می شود.
 - ۴ _ نوآوری: او در این دوران، نوآوری هایی از خود نشان می دهد.
 - ۵ _ صاحب نظر: کودک در هر موردی نظر می دهد و انتظار دارد که به نظرهایش اهمیت داده شود.
 - ۶ _ آموزش پذیری: کودک در این دوران سخن دیگران را بیش تر می پذیرد و خوب و بد را شناسایی می کند.
- رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

الْوَلَدُ سَيِّدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ عَبْدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ وَزِيرٌ سَبْعَ سِنِينَ. (۲)

فرزند هفت سال سروری می کند، سپس هفت سال فرمانبردار است و هفت سال بعد مشاور است.

۱- مکارم الاخلاق، حسن طبرسی، قم، مؤسسه نشر، اسلامی، ۱۴۱۴ ه. ق، ص ۱۱۵.

۲- وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۲۶.

۷_ رشد: کودک رشد شناختی پیدا می کند. او می تواند جزء و کل، بزرگ و کوچک، زشت و زیبا و ردیف کردن را درک و بازگو کند.

۸_ مقایسه: وضع خانوادگی خود را با هم سالان و خویشان مقایسه می کند.

۹_ گرایش به مذهب: در این دوره، شوق مذهبی در کودک زیاد است. او به انجام واجبات و شرکت در مجالس دینی دل بستگی پیدا می کند. این دوره، زمانی است که باید گناه و ثواب را به او شناساند و اگر گناهی انجام داد، باید او را ادب کرد و از مجازات خداوند ترساند. (۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می فرماید:

رَجِمَ اللَّهُ مَنْ أَعَانَ وَلَمَدَهُ عَلَى بَرِّهِ _ (قَالَ قُلْتُ كَيْفَ يُعِينُهُ عَلَى بَرِّهِ؟ قَالَ:) يَقْبَلُ مَيْسُورَهُ وَيَتَجَاوَزُ عَنْ مَعْسُورِهِ وَلَا يُرْهَقُهُ وَلَا يَخْرُقُ بِهِ. (۲)

خداوند رحمت کند پدری را که فرزندش را در راه نیکوکاری کمک کند. (راوی پرسید: چگونه؟ حضرت فرمود:) آن چه در توان اوست بپذیرد، کار سخت را به او وا نگذارد. او را به گناه وادار و تشویق نکند، به او دروغ نگوید و در برابر دیدگان او، کار احمقانه انجام ندهد.

هنگامی که دوره پیش از دبستان به پایان می رسد، مفاهیم اخلاقی به تدریج نزد کودکان به شکلی گسترده تر نمود می یابد. در دوره دبستان، این گستردگی مفاهیم به اوج خود می رسد و کودک با استفاده از قدرت

۱- اقامه نماز، صص ۱۶ _ ۱۸.

۲- بحارالانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۴.

تعمیم، از مفاهیم اخلاقی شناخت بیش تری پیدا می کند، در حالی که در دوره پیش، مفاهیم اخلاقی، برای او معانی محدود و معینی، داشتند.

در این دوران، پدر و مادر و مربیان پرورشی می توانند نماز، نیایش و واجبات دینی را به فرزندان خود آموزش دهند و در این مورد نباید کوتاهی کنند؛ زیرا این دوره جزو دوران زندگی خردگرایانه کودک است و او تلاش دارد خود، همه چیز را بررسی و آزمایش کند. چون کودک در این دوره، برهان پذیر است هر سخن منطقی را می پذیرد.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله وسلم از پدران آخرالزمان شکایت دارد و می فرماید:

... لَا يَعْلَمُونَهُمْ شَيْئًا مِنَ الْفَرَائِضِ... و رضوا عنهم به عرض یسیر من الدنيا. (۱)

... [پدران] واجبات دینی را به فرزندان خود نمی آموزند... و به [سهم] ناچیزی از امور مادی دنیا در مورد آنان قانع و راضی هستند.

هم چنین ایشان فرموده است:

مُرُّوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا. (۲)

هنگامی که کودکان شما به هفت سالگی رسیدند، به آنان دستور بدهید که نماز بخوانند.

برای پرورش و سازندگی کودک به ویژه علاقه مند کردن او به نماز، ابتدا باید ویژگی های جسمی و روحی وی را به خوبی بشناسیم. سپس با

۱- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۵.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۱۷۱.

اصول کلی و جزئی پرورش آشنا شویم تا بتوانیم در این راه، موفقیت کامل را به دست آوریم.

فصل دوم: اصول پرورش دینی کودک

اشاره

برای پرورش الهی، پیروی از اصولی کلی، لازم و ضروری است که باید به منزله راهنما و راهکار برای همه اقدامات پرورشی به کار گرفته شود. مربی باید از به کارگیری روش هایی که بر اساس آن اصول نیست، پرهیز کند. شایسته است این اصول در همه عرصه های پرورش عقلانی، اخلاقی و اجتماعی جریان پیدا کند. در این جا شماری از اصولی را که ناظر به فرآیند پرورش دینی است، مرور می کنیم.

تعریف اصل

واژه های «اصل» و «اصول» تقریباً در همه دانش های بشری به کار می رود و در آموزش و پرورش نیز از آن ها سخن به میان می آید. با این حال، باید بدانیم مراد از اصول چیست؟

واژه «اصل» در لغت، به معنای «پایه و اساس» است، ولی از نظر اصطلاحی، در علوم گوناگون، کاربرد واحد ندارد، بلکه در هر دانشی، این واژه در معنایی متناسب با آن دانش به کار می رود. اصول در اصطلاح آموزش و پرورش، قواعدی کلی است که مبنای فعالیت های پرورشی قرار می گیرد و در تعیین و هدایت دگرگونی های اصلاحی و رشدی کاربرد دارد. پس هنگامی که از اصول آموزش و پرورش سخن می گوئیم، باید خود را به بیان قواعدی محدود کنیم که به عنوان راهنمای عمل، تدابیر آموزشی و پرورشی ما را هدایت می کنند.

آن چه در این بخش به عنوان مبانی می آید، ویژگی های عمومی انسان است که شاخه ای از توصیف انسان به شمار می رود. ما در این جا اصول

اساسی پرورش را برای آن ویژگی‌ها بیان می‌کنیم. آن‌گاه به توضیح برخی اصول مربوط به روش‌های جذب کودکان به نماز خواهیم پرداخت. (۱)

از آن‌جا که آدمی با توانایی و گنجایش‌های وجودی گوناگونی آفریده شده است، در هر دوره از زندگی، روحیه و توانایی جسمانی ویژه‌ای پیدا می‌کند. بنابراین، برای پرورش او، به کارگیری اصول و باید و نبایدهای ویژه‌ای لازم است. به عبارت دیگر، «اصل» در این‌جا به معنای قواعدی عام برای پرورش انسان است که از شناخت حقیقت و جنبه‌های وجودی انسان سرچشمه می‌گیرد.

از کجا آمده‌ام، آمدنم بهر چه بود

به کجا می‌روم آخر نمایی وطنم (۲)

پیش از پرداختن به این اصول، در آغاز باید ویژگی‌های آدمی یا به عبارتی، مبانی وجود او را شناخت و آن‌گاه اهداف آفرینش او را در نظر گرفت.

برای مثال، اگر به مبانی به نام ناتوانی در انسان‌ها پی ببریم، در راه پرورش، از همگان تکلیف یکسان نخواهیم خواست، بلکه در آن‌جا، تکلیف هر کس به اندازه توانایی او خواهد بود.

۱- بیش‌تر مطالب این بخش از کتاب نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، برداشت شده است.

۲- مثنوی معنوی، مولوی، دفتر اول.

اصول و مبانی پرورشی

در این بخش، برخی از مبانی پرورشی که در نهاد انسان قابل کشف است، بیان می شود. این اصول بدین قرار است:

۱. تأثیرپذیری انسان

۲. تأثیر گذاری انسان

۳. آراستگی سخن و سخن گو

۴. رعایت تفاوت های فردی

۵. کرامت تکوینی انسان

۶. دل بستگی

اصل تأثیرپذیری انسان

اشاره

عوامل گوناگونی در رفتار و شخصیت انسان تأثیرگذار است که از آن جمله می توان از وراثت، پدر و مادر، دوستان، محیط اجتماعی، هم سالان و آموزگاران نام برد که برای سامان دهی پرورش درست باید به دامنه تأثیر همه این عوامل توجه کرد. رفتار پدر و مادر در خانواده می تواند بر کودک تأثیر بگذارد و او را دگرگون سازد. هم چنین حضور دوستان و هم سالان به ویژه در دوران نوجوانی در شکل گیری شخصیت، رفتار، ارزش ها و نگرش های فرزندان تأثیر بسزایی دارد.

کودکان از راه سرمشق دهی کارهایی که قابل الگو پذیری است و با تقویت یا تنبیه پاسخ های ویژه، ارزش یابی فعالیت های یکدیگر و

بازخوردی که به هم می دهند، بر یکدیگر تأثیر می گذارند. (۱)

محیط اجتماعی نیز در دگرگونی یا یکسان سازی رفتارها و نوع نگرش به ارزش ها تأثیر مهمی دارد، ولی متأسفانه برخی از کارشناسان، برخورد پدر و مادر را تنها عامل تأثیر گذار در رفتار فرزندان شان می شمارند و به محیط نامناسب اجتماع توجهی ندارند. این در حالی است که تأثیر آن چه کودکان از محیط خود می گیرند، از آن چه از پدر و مادر خود می آموزند، کم تر نیست. بنابراین، برای زدودن پاره ای از رفتارهای نادرست و ایجاد کردارهای مطلوب باید میان عوامل تأثیر گذار در انسان هماهنگی ایجاد کرد. افزون بر تلاش برای اصلاح اجتماع، می توان از روش های زمینه سازی و الگوسازی بهره برد.

الف) زمینه سازی

بر اساس این روش، باید شرایطی را به وجود آورد که آسان کننده حالت ها و رفتارهای مطلوب هستند. برای توضیح بیش تر، به مطالبی در این زمینه اشاره می کنیم:

یکی از حقوق فرزند بر پدر آن است که در انتخاب همسر، کسی را برگزیند که از جهت جسمانی و اخلاقی، توانایی پرورش فرزند را داشته باشد. افزون بر آن، شرایط انعقاد نطفه از نظر زمان و حالت روحی پدر و مادر (ذکر و توجه به خدا) باید مناسب باشد. هم چنین باید برای نوزاد، نامی نیکو انتخاب شود.

گفتنی است تغذیه نوزاد با شیر مادر یا دایه نیز باید با ایجاد زمینه های معنوی همراه باشد. در مورد مادر، از وضو ساختن و ذکر نام خدا هنگام شیر دادن و در مورد دایه، از انتخاب زن مسلمان و خردمند، می توان نام برد. افزون بر آن، گشاده دستی در فراهم ساختن ساز و برگ و محل زندگی خانواده به ویژه فرزندان باید مورد توجه قرار گیرد.

همه این موارد ناظر به ایجاد شرایط مناسب و زمینه های باروری روحی است که امکانات لازم برای شکل گیری دلخواه روح فرد از جهت جسمی، اخلاقی و روانی را فراهم می آورد. برای نمونه، می تواند او را به خدا، نماز و ارتباط با آفریدگار خود مشتاق سازد.

(ب) الگو سازی

الگو گیری، حالتی است که انسان هنگام پیروی از دیگری پیدا می کند و از نظر این که پیروی از چه کسی باشد، ممکن است اسوه ای نیک یا بد برای انسان فراهم آید. (۱)

در این روش، مربی می کوشد نمونه کردار مثبت و مناسب را به صورت زنده در برابر دید دانش آموز قرار دهد و بدین گونه، جایگاه اجتماعی او را دگرگون سازد تا او نیز پیروی کند و حالت نیکویی چونان عمل نمونه را در خویش پدید آورد. خداوند در قرآن کریم، زندگی رفتاری پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم را برای مسلمانان به عنوان الگو معرفی کرده است:

إِنَّ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةً حَسَنَةً. (احزاب: ۲۱)

در وجود رسول خدا، برای شما الگوی نیکویی است.

اگر مربی در راه پرورش کودک تلاش کند وی را با خانواده های مذهبی و کودکان پای بند به دستورهای اسلامی به ویژه نماز آشنا کند و زمینه ارتباط او را با این گونه خانواده ها فراهم سازد، کودک به طور ناخودآگاه، به نماز و واجبات دینی دل بستگی پیدا می کند.

این روش از شیوه های عینی و کاربردی آموزش و پرورش است و بر جان و دل فرزندان می نشیند. کودک در سال های نخست زندگی به طور هم زمان از پدر، مادر، اطرافیان و هم بازی های خود الگو می پذیرد و هنگامی که به سن نوجوانی رسید، از دوستان و شخصیت های اجتماعی، فرهنگی و معنوی، الگو می گیرد.

اگر پدر و مادر، آموزگاران، مربیان و شخصیت های جامعه بکوشند رفتار درست و سازنده را در برابر دیدگان کودک و نوجوان به نمایش بگذارند و الگوسازی کنند، می توانند شخصیت نوجوان و جایگاه اجتماعی وی را دگرگون سازند و او را به گونه ای عینی پرورش دهند. بنابراین، همه آنان باید در اصلاح رفتار و اخلاق خود بکوشند؛ زیرا اخلاق و رفتار ایشان، الگوی رفتاری کودک و نوجوان است.

مولوی، روش الگوسازی را بنا بر گفته امیرالمؤمنین علی علیه السلام در قالب تمثیلی زیبا چنین بیان می کند: «زنی سرآسیمه نزد امام علی علیه السلام آمد و گفت: فرزندم بالای ناودان رفته و با خطر سقوط روبه رو است. امام علی علیه السلام فرمود: کودکی را بر پشت بام ببرید تا کودک بر ناودان رفته، پایین آید.» مولوی این داستان را چنین به نظم درآورده است:

یک زنی آمد به پیش مرتضی

گفت: شد بر ناودان طفلی مرا

گرش می خوانم، نمی آید به دست

ور هلم، ترسم که افتد او به پست

نیست عاقل تا که دریابد چو ما

گر بگویم کز خطر سوی من آ

هم اشارت را نمی داند به دست

ور بدانند، نشود؛ این هم بدست

از برای حق شما یید ای مهان

دستگیر این جهان و آن جهان

زود درمان کن که می لرزد دلم

که به درد از میوه دل بگسلم

گفت: طفلی را بر آور هم به بام

تا ببیند جنس خود را آن غلام

سوی جنس آید سبک ز آن ناودان

جنس بر جنس است عاشق جاودان

زن چنان کرد و چو دید آن طفل او

جنس خود، خوش خوش بدو آورد رو

سوی بام آمد ز متن ناودان

جاذب هر جنس را هم جنس دان (۱)

۱- مثنوی معنوی، دفتر چهارم، ابیات ۲۶۵۷ _ ۲۶۶۷.

اصل تأثیر گذاری انسان

اشاره

بر اساس این ویژگی، انسان می تواند از تأثیرپذیری خود در برابر موقعیت ها و عوامل محیطی جلوگیری کند و حتی منشأ تأثیر گذاری و جهت دهی به آن ها باشد. در این جاست که ضرورت توجه به اصل «مسئولیت» آشکار می شود. افزون بر این، اگر فردی تنها به سبب خوبی محیط و موقعیت، سالم باشد، نمی توان گفت که به تحول تربیتی مطلوب دست یافته است. باید سرسختی کودک را در برابر شرایط سخت و بد افزایش داد و او را چنان بار آورد که به جای نرمی در برابر فشارهای بیرونی، از الزام های درونی پیروی کند.

در این جا می توان از روش «واگذاری مسئولیت و تکلیف» برای افزایش استقامت کودک استفاده کرد.

تبیین مسئولیت

احساس مسئولیت، نتیجه روشنگری است. بدین معنا که کودک را با دلیل های روشن و در سطح فهم خود او پرورش دهیم؛ زیرا اگر به او آگاهی و شاخص داده شود و به حکمت ها و چراهای مسایل دینی و زندگی آشنا باشد، خود به خود به آن ها دل بستگی پیدا می کند. چنین فردی اگر در آینده با افراد بی دین برخورد کند، به راحتی رنگ نمی بازد و در پی آن، روحیه نقادی نیز در وی پدیدار می شود. او اگر دلیل و ریشه هر چیز را بداند، می تواند آن ها را به عنوان شاخص ارزش یابی های خود در زندگی به کار برد و کم تر دچار مشکل گردد.

اصل آراستگی سخن و سخن گو

اشاره

کشش آدمی به زیبایی و نیکی کردن، یکی از ویژگی های روحی او به شمار می آید. با توجه به این ویژگی، می توان از دو اصل پرورش اسلامی سخن گفت: «اصل آراستگی» که ناظر به جذب به حسن بوده و «اصل بخشش» که ناظر به جذب به احسان است.

اصل آراستگی بیانگر آن است که در جریان پرورش باید ظاهر آن چه را که عرضه می شود، نیک و آراسته ساخت تا گرایش ها برانگیخته شود. برای نمونه مربی برای نهادینه شدن عشق به نماز در کودک، باید آن را بیاراید. به دیگر سخن، از جذب به حسن در حرکت دادن کودک به سوی هدف بهره جوید و در این راه، از آراستن ظاهر و سخن استفاده کند.

۱_ آراستن ظاهر

مربی برای برقرار کردن ارتباط پرورشی باید به آراستگی ظاهر خود پردازد تا از نفرت و گزند دیگران به دور باشد. خداوند در مورد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم نیز از همان آغاز برانگیخته شدن و دعوت به یکتا پرستی، به ایشان دستور داد پاکیزه باشد:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، قُمْ فَأَنْذِرْ وَ رَبِّكَ فَكَبِيرٌ وَ ثِيَابَكَ فَطَهِّرْ. (مدثر: ۱ - ۴)

ای جامه به خود پیچیده! برخیز و مردم را بیم ده و خدایت را به بزرگی یاد کن و جامه ات را از آلایش، پاکیزه نگه دار.

اسلام همواره مسلمانان را به پاکی و پاکیزگی سفارش می کند و به ویژه مربیان را بیش از دیگران مورد خطاب قرار داده است.

۲_ سخن آرای

سخن، آینه مفاهیم و معانی است. این آینه هر چه صیقلی تر باشد، به همان

اندازه بر شفافیت و نفوذ مفاهیم و معانی در شنونده خواهد افزود. به اشتباه و با ابهام سخن گفتن به منزله پایمال کردن معانی است. چنین نیست که اگر محتوا برجسته باشد، در هر قالبی به چشم آید. مربی نباید در نمایش معانی خویش، هر واژه ای را که زودتر از واژه های دیگر به ذهنش رسید، به کار گیرد، بلکه باید در کنار توجه به محتوا، بکوشد تعبیرهای زیبا بیافریند. گاه یک تعبیر خوب به تنهایی، هم وزن یک کتاب، در خود سخن جا داده و اثرش در آدمی پایدار و پر دوام است.

گفته شد که با توجه به ویژگی جذبه حسن در آدمی، باید از اصل آراستگی استفاده کرد و به دلیل جذبه احسان در او، باید از اصل بخشش در راه پرورش وی بهره جست. خداوند حکیم، خود، در جایگاه پرورش انسان، با او با بخشش و نیکی بسیار رفتار کرده و حتی مهربانی ورزیدن را بر خود واجب گردانیده است:

كَتَبَ عَلٰی نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ. (انعام: ۱۱)

خدا رحمت را بر خود واجب ساخته است.

هم چنین در قرآن آمده است:

اگر بخشش و مهربانی خدا، در دنیا و آخرت شامل حال شما نبود، به سبب آن چه انجام دادید، مجازات سختی به شما می رسید. (نور: ۱۴)

پس بر اساس اصل بخشش، رفتار مربی نباید به رفتار کودک و نوجوان وابسته باشد، بلکه باید بر پایه اصل بخشش و مهربانی از سوی خود او به کار رود. با توجه به این اصل، می توان از چهار روش پرورشی بخشایش، توبه، مژده دادن و پاداش دادن سخن گفت.

۳_ بخشایش اشتباه

بر اساس این اصل، مربی در مجازات کودک شتاب نمی‌ورزد و او را می‌گذارد تا فرصت‌های لازم را برای اصلاح خود دریابد.

برخورد مربی با فرد گناه کار باید نمود مهربانی باشد و به محض دیدن اشتباه در کودک، او را از خویش نرانند، بلکه باید این گمان را باقی‌گذارند که او متوجه اشتباه خویش نبوده است و این اشتباه را به او یادآوری کند. هم‌چنین اگر او از کار خود پوزش‌خواست، آن را بپذیرد.

۴_ مزده دادن

پرورش، نیازمند تن‌دادن به تکالیفی است که به‌طور طبیعی رغبت را در انسان از میان می‌برد. باید به‌گونه‌ای از این تلخی کاست تا پذیرش تکلیف آسان‌تر شود. یکی از این راه‌ها، مزده‌دادن به بخشش‌هایی است که پس از به‌دوش گرفتن تکلیف، به فرد ارزانی می‌شود و نمادی از بخشش و مهربانی است. مزده در نهاد آدمی، امیدی را می‌آفریند که فرد به یاری آن، زحمت را به جان می‌خرد.

مزده‌دادن به افراد سنین پایین‌تر باید دامنه‌زمانی کوتاه‌تری داشته باشد. دادن بشارت‌ها و وعده‌های بلندمدت در مورد کسانی که کار می‌رود که دوران کودکی را پشت سر گذاشته و به میزان مطلوبی از بازدارندگی نفس و آینده‌بینی دست یافته باشند.

۵_ پاداش دهی

اصل بخشش ایجاب می کند که اگر کودک، کار درستی (هر چند ناچیز) انجام دهد، مربی آن را بی پاسخ نگذارد و حتی گاهی لازم است این پاداش از اندازه عدالت در گذرد تا نماد بخشش باشد.

وَمَنْ يَّقْتِرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا. (شوری: ۲۳)

هر کس کاری نیکو انجام دهد، ما بر نیکویی اش می افزاییم.

هنگامی که مربی بیش از اندازه شایستگی، کودک را مورد لطف قرار دهد، چنین بلند نظری، او را با شوق و انگیزه ای دو چندان به حرکت وا می دارد. نزد انسان ها، کاری که از بخشش ساخته است، از عدل ساخته نیست و انگیزه و گرایشی که از بخشش در نهاد انسان ایجاد می شود، هرگز از عدل بر نمی آید. تشویق، گونه ای پاسخ مثبت در برابر رفتار درست کودک و نوجوان است. این پاسخ گویی بسیار گوناگون است و می تواند به صورت سپاس، ابراز مهرورزی، واگذاری مسئولیت مناسب و نوید پاداش به او جلوه گر شود.

اصل رعایت تفاوت های فردی

اشاره

اگر چه آدمیان در گوهر وجودی هم ریشه اند، ولی توانایی ها و ظرفیت های درونی و امکانات بیرونی آن ها به گونه ای یکسان تقسیم نشده است. هم چنین هر فرد در مراحل گوناگون زندگی از توانایی های متفاوتی بهره مند است. این ویژگی در آدمی بیانگر آن است که نمی توان رابطه پرورشی با افراد را در مراحل گوناگون زندگی یکسان پنداشت، بلکه این رابطه باید به صورت اصل «عدل» تنظیم شود. پس روش های پرورشی بر

اساس این اصل از این قرار است: تکلیف به اندازه توانایی، آگاه سازی و مجازات به اندازه اشتباه.

۱ _ تکلیف به اندازه توانایی

پیش از این یاد شد که آدمیان از نظر درک و عمل، ظرفیت های گوناگونی دارند. خداوند نیز بر اساس توانایی مخاطبان، سخن گفته و تکلیف کرده است.

لا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا. (طلاق: ۷)

خدا کسی را تکلیف نمی کند مگر به اندازه آن چه به او داده است.

بر این اساس، در نظام پرورشی اسلام، مربی اجازه دارد تنها به اندازه توانایی انسان، به او تکلیف کند. با توجه به محدوده سنی هر فرد، از دو تا هفت سالگی نباید انتظار داشت که کودک، تکلیف پذیر باشد؛ زیرا بازی و ویژگی اساسی این مرحله است. البته در طول این پنج سال، می توان کودک را با بسیاری از آداب آشنا ساخت.

پس از هفت سالگی می توان انتظار داشت که کودک از جهت آموزش و آداب، تکلیف پذیر و در برابر آن پاسخ گو باشد. از حدود ده سالگی، کودک باید وظایف جنسی خویش را بفهمد و رعایت کند، مانند: رعایت بهداشت و دوری گزیدن از دوستان نامناسب.

۲ _ آگاه سازی

آگاه ساختن نیز بر اصل عدل مبتنی است. بر اساس این اصل، خداوند به آدمیان هشدار می دهد که آنان را به سبب انجام گناه، مجازات می کند. بر اساس این روش، مربی با آگاهی مناسبی که از کارهای نوجوان و آثار آن دارد، او را نسبت به نتیجه کارهای نادرستش آگاه می سازد و وی را از

آن‌ها بر حذر می‌دارد. در حقیقت، باید او را پند دهند. پند دادن نیکو از روش‌های پذیرفته شده در آموزش و پرورش است. پند، گفتار سنجیده‌ای است که برای آگاهی‌دادن و دعوت به نیکی و درستی و از سر خیرخواهی و دل‌سوزی، به نرمی بیان شود.

کودک و نوجوان برای داشتن زندگی سالم، نیازمند آگاهی و ارشاد هستند و از آن‌جا که همواره دچار فراموشی و خودخواهی می‌شوند، بسیاری از واقعیت‌ها بر آنان پوشیده می‌ماند. از این رو، گاهی بدون آگاهی، به کاری دست می‌زنند که پایان آن پشیمانی است.

خداوند دانا به پیامبر بزرگ اسلام دستور داده است که مردم را با نیکو پند دادن به پذیرش دین فراخواند:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ. (نحل: ۱۲۵)

[آنان را] با دانش و پند نیکو به سوی پروردگارت دعوت کن.

به راستی، پند باید با نرمی و بیان حکایت و داستان همراه باشد به ویژه برای نوجوانان که روحیه‌های ویژه‌ای دارند.

۳_ مجازات به اندازه اشتباه

بر اساس این روش، اندازه و شیوه مجازات باید پیرو نوع اشتباه شخص باشد و عوامل دیگری هم چون وضع روحی مربی هنگام مجازات، تأثیر نداشته باشد.

ممکن است مربی، سنجش مجازات را به میزان خشم یا مهر خود وابسته سازد، ولی در شیوه درست پرورش این گونه عوامل را نباید در مجازات دخالت داد.

هم چنین مربّی برای مجازات ممکن است به سرزنش پردازد و حتی در برخی موارد در این کار زیاده روی کند که کاری ناپسند است و باید از آن پرهیز کرد.

اصل کرامت تکوینی انسان

اشاره

خداوند، آدمی را از نعمت های درونی ویژه ای چون عقل برخوردار ساخته و او را به سبب این بهره وری، بزرگ داشته است. این کرامت تکوینی به اصل انسان بودن باز می گردد که بر اساس آن، هیچ کس بر دیگری برتری ندارد؛ چه سیاه باشند، چه سرخ یا زرد یا سفید:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ... (اسراء: ۷۰)

به راستی، فرزندان آدم را بزرگی بخشیدیم.

هرگاه آدمی، آن گوهر شریف را پاس دارد و به آن جلوه بیش تری بخشد، خود را سزاوار کرامت افزون تری گردانیده است و خداوند، او را در پایگاه فراتری از کرامت جای می دهد. اگر هم آن گوهر را به تیرگی و خواری بکشاند، دست مایه کرامت خویش را به نابودی کشانده و چنین است که گاه از پی آن کرامت، چنان خواری به بار می آید که اگر به ریشه رسد، دیگر امید هر گونه بزرگی را به ناامیدی بدل می سازد:

وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ. (حج: ۱۸)

خدا هر کس را خوار کند، او دیگر اکرام کننده ای نخواهد داشت.

انسان با کرامت آفریده شده است. از این رو، باید او را عزیز داشت و مایه های عزّت نفس او را فراهم آورد. هم چنین روش های پرورشی باید به گونه ای باشد که احساس عزّت نفس واقعی را در فرد به بار آورد و

وسیله کرامت اکتسابی انسان را فراهم سازد. توانایی‌ها و ناتوانی‌های شخص در احساس عزت نفس او ریشه دارد. از این رو، روش‌های پرورشی باید با توجه به نقش هر یک از این دو طرح شود تا از هر یک برای حفظ عزت نفس بهره‌گیریم. در این جا، با توجه به توانایی‌ها، از روش «ابراز توانایی‌ها» و با نظر به ناتوانی‌ها، از روش «تغافل» سخن می‌گوییم:

۱_ ابراز توانایی‌ها (نعمت‌ها)

هرگاه انسان خود را در انجام کاری توانا ببیند، احساس سربلندی و ارجمندی خواهد کرد و هرگاه خویشتن را در انجام کاری ناتوان ببیند، احساس سرافکنندگی و خواری خواهد داشت. پس باید امکان نمایش توانایی‌های کودک و نوجوان را فراهم آورد تا احساس عزت نفس در او تقویت گردد. برای آن که احساس عزت ناشی از نمایش توانایی‌ها در مسیر واقعی خود قرار گیرد، لازم است که فرد از پرهیزکاری نیز بهره‌ای داشته باشد تا از لغزیدن در ورطه خودبینی در امان بماند.

از این رو، آدمی باید به گونه‌ای توانایی خود را بشناسد و دریابد که همواره به الطاف الهی نیازمند است و همه نیروها از خداست. به همین دلیل، توانایی‌های انسان در فرهنگ اسلام «بخشش خدا» نام گرفته است. اگر به آن چه در ماست، به چشم توانایی خویشتن نگریسته شود، خودخواهی را در پی خواهد داشت و اگر به چشم بخشش خداوندی دیده شود، سپاس را در پی خواهد آورد. در شیوه‌های پرورشی اسلام، ابراز توانایی‌ها گوشزد شده است، ولی با نگاهی از گونه دوم:

وَ أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ. (ضحی: ۱۱)

و نعمت خدایت را آشکار کن.

باید دانست همان گونه که مربی امکان نمایش توانایی های کودک و نوجوان را فراهم می آورد، باید او را با حد و مرز آن ها نیز آشنا سازد؛ زیرا ممکن است فرد، کاری را انجام دهد که از توان او بیرون باشد. در این صورت، چنین فردی نه تنها خود را به سختی افکنده، بلکه عزت خود را نیز پایمال کرده است. این رنج بیهوده، زاده جاه طلبی است و بهای آن، وا گذاشتن پرهیزکاری خواهد بود.

۲_ تغافل

این روش نیز از فروع اصل عزت است. با این تفاوت که در این روش، مربی به ناتوانی های شخص توجه دارد. نمایش ناتوانی ها، شکست عزت را در پی خواهد داشت و پنهان ساختن آن ها راهی برای حفظ عزت است.

برای پنهان ساختن ناتوانی ها می توان دو جایگاه را در نظر گرفت: یکی پیش از آشکار شدن آن ها و دیگری پس از آن. گاه ما به سبب شواهدی گمان می بریم که شخص ناتوان است و گاه از این موضوع اطمینان داریم. دومین مسأله در روش تغافل عنوان می شود؛ زیرا تغافل به آن معنی است که ما از امری آگاه شویم، ولی وا نمود کنیم که نمی دانیم.

جایگاه نخست در فقه اسلامی، به عنوان «اصل صحت» (اصاله الصحه) شناخته شده است. در این جا، این جایگاه را به سبب آن که به گونه ای با تغافل مرتبط است، بررسی می کنیم.

بر این اساس، هرگاه رفتار تأمل برانگیزی را دیدیم، باید آن را به گونه درستی توجیه کنیم، مگر آن که بر اساس دلایل موجود، راه هر گونه توجیه پسندیده ای بسته باشد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

رَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بَرِّهِ وَهُوَ أَنْ يَعْفُوَ عَن سَيِّئَتِهِ وَيَدْعُوا لَهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ ۖ (۱)

خدا رحمت کند کسی را که فرزندش را در انجام کار نیک یاری دهد؛ بدین صورت که از اشتباهش درگذرد و برای آن چه میان او و خدایش رخ داده است، دعا کند.

بنابراین، زمانی که راه های توجیه مربی بسته شد و اطمینان یافت که از شخص اشتباهی سرزده است، زمان تغافل فرا می رسد. در این هنگام، بزرگی و عزت مندی شخص باید با تغافل از اشتباه او حفظ شود.

بر اساس اصل تغافل، مربی پس از آن که راه های توجیه را بر خود بسته دید، باید به توجیه های شخص گردن نهد، گرچه از نادرستی آن ها اطمینان دارد. مربی نباید به این وسوسه تن دهد که پذیرش توجیه ها و بهانه تراشی های کودک یا نوجوان، زیرکی اش را نزد او خدشه دار می کند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم آن قدر در پذیرش بهانه تراشی های منافقان پیش رفت که آنان، وی را به کنایه گوش شنوا خواندند، ولی خداوند در پاسخ آنان فرمود:

قُلْ أَدُنُّ خَيْرٍ لَّكُمْ. (توبه: ۶۱)

بگو: این گونه گوش شنوا بودن به حال شما بهتر است.

تغافل نه تنها نشانه سادگی مرّبی نیست، بلکه مایه بزرگواری او نیز به شمار می رود. پس این شیوه به عنوان شیوه ای فرع بر اصل عزّت، نوجوان و مرّبی را در شرایطی عزّت آفرین قرار می دهد.

امام علی علیه السلام فرموده است:

عَظُمُوا أَقْدَارَكُمْ بِالْتَّغَافُلِ عَنِ الدَّنِيِّ مِنَ الْأُمُورِ. (۱)

منزلت خویش را از راه تغافل نسبت به امور پیش پا افتاده، بزرگ دارید.

اصل دل بستگی

پدیده دل بستگی، یکی از شگفت انگیزترین ویژگی های انسان و محرکی بسیار نیرومند است که می توان با آن، آدمی را آماده هر کار، حال یا وضعی گرداند. بر اساس این مبنا، در جریان پرورش، خواه در برانگیختن انجام پاره ای از اعمال یا ترک پاره ای دیگر، باید از قدرت ناشی از پیوند محبت آمیز بهره جست. آن دگرگونی که در نتیجه پیروی از این اصل در انسان به وجود می آید، بسیار ژرف و بنیادی است. باید دانست در این جا، به رابطه میان دل بسته و دلدار نظر داریم.

خداوند در قرآن می فرماید:

فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ. (مائده: ۵۴)

پس به زودی خداوند گروهی را می آورد که آنان را دوست دارد و آنان نیز او را دوست دارند.

۱- تحف العقول، حسین بن علی حرّانی، قم، نشر اسلامی، ص ۲۲۴.

در این آیه «يُحِبُّهُمْ» پیش از «يُحِبُّونَهُ» آمده است؛ یعنی نخست از ابراز محبت خدا به انسان و سپس از ابراز محبت آدمی نسبت به خدا سخن می گوید. این مسأله نشان می دهد که ابراز محبت مربی به دل بستگی نوجوان جهت می دهد و نتیجه آن، پیدایش شیفتگی ژرفی در نوجوان نسبت به مربی است. هنگامی که این شیفتگی به وجود آمد، می توان با ابراز محبت، فرد را به انجام کاری تشویق کرد یا با خودداری از محبت، به ترک کاری وا داشت.

هرچه کودک بزرگ تر می شود به ویژه در دوران بلوغ، احساس مهرورزی و محبت خواهی در او افزایش می یابد. از این رو، برای سالم ماندن شخصیتش، باید در خانه، مدرسه و اجتماع، گرمی و محبت ببیند. لازم است که پدر و مادر، آموزگاران و مربیان، مهرورزی را بر دیگر امور مقدم دارند و از این راه، پرورش فرزند را آسان گردانند.

قرآن کریم درباره روش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم می فرماید:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ. (آل عمران: ۱۵۹)

پس به برکت رحمت الهی، با مردم، نرم خو و مهربان شدی و اگر تندخو و سخت دل بودی، [مردم] از پیرامون تو پراکنده می شدند.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم نیز فرموده است:

أَحْبُّوا الصِّبْيَانَ وَارْحَمُوهُمْ. (۱)

کودکان را دوست بدارید و به آنان مهربانی کنید.

هم چنین آن حضرت می فرمود:

أَكْثَرُوا مِنْ قُبْلِهِ أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قُبْلَةٍ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَةٍ خَمْسَ مِائَةٍ عَامٍ. (۱)

فرزندانتان را بسیار ببوسید؛ زیرا با هر بوسه، در بهشت برای شما درجه ای خواهد بود که میان هر درجه، پانصد سال راه فاصله است.

مولوی نیز در مورد برجا ماندن محبت در روح و جان چنین سروده است:

از محبت، تلخ ها شیرین شود

از محبت، مس ها زرین شود

از محبت، دُردها صافی شود

از محبت، دردها شافی شود

از محبت، مرده زنده می شود

از محبت، شاه بنده می شود

این محبت هم نتیجه دانش است

کی گزافه بر چنین تختی نشست (۲)

امام صادق علیه السلام می فرماید:

إِذَا أَحْبَبْتَ رَجُلًا فَأَخْبِرْهُ بِذَلِكَ فَإِنَّهُ آتَبَتْ لِلْمَوَدَّةِ بَيْنَكُمَا. (۳)

اگر محبت کسی را در دل داری، به او نشان بده؛ زیرا ابراز محبت سبب می شود که دوستی شما استوارتر گردد.

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۲.

۲- مثنوی، دفتر دوم، ابیات ۱۵۳۳ _ ۱۵۳۶.

۳- وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۴۳۴.

در دین اسلام نیز «مهر و کین» که همان تولی و تبری است، در جریان پرورش، نقش بزرگی ایفا می کند.

امام باقر علیه السلام می فرماید:

هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ وَ الْبُغْضُ. (۱)

آیا دین جز دوستی و دشمنی است؟

هم چنین آن حضرت فرموده است:

كُلُّ مَنْ لَمْ يُحِبَّ عَلَى الدِّينِ وَ لَمْ يَبْغُضْ عَلَى الدِّينِ فَلَا دِينَ لَهُ. (۲)

کسی که برای دین، دوستی نکند و برای دین خشمگین نشود، دین ندارد.

مهر و کین، ویژگی مهمی در پرورش اسلامی است که اگر پدر و مادر، کودک را به این سو رهنمون سازند و او را انسانی دل بسته خدا و اهل بیت پرورش دهند، کودک زودتر به هدف خویش خواهد رسید؛ زیرا آزمندی از لوازم دل بستگی و شتاب کردن از لوازم آزمندی است.

برای پرورش درست و انجام دگرگونی های لازم اخلاقی، باید از اصولی کلی پیروی کرد که به منزله راهکار، تدابیر آموزشی و پرورشی ما را هدایت کنند. پس با شناخت ویژگی های عمومی انسان (مبانی)، بهتر می توانیم به نیازهای ذاتی او پی ببریم. در این صورت، بر اساس اصولی که برای برآوردن آن مبانی ذاتی و نیازها وضع می شود، تربیت آسان و روانی خواهیم داشت و مربی نیز می تواند با استفاده از روش های ویژه یاد شده، به هدف پرورش دست آید.

۱- بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۶۳.

۲- اصول کافی، ج ۲، ص ۱۲۷.

بخش سوم: عوامل و روش های پرورش دینی کودک

فصل اول: عوامل مؤثر بر پرورش دینی کودک

اشاره

در این بخش، به بررسی عواملی خواهیم پرداخت که به طور مستقیم یا غیرمستقیم، در پرورش دینی کودکان تأثیرگذارند. این عوامل پرورشی عبارتند از:

۱_ خانواده

الف_ وراثت

اگرچه وراثت از عوامل پرورشی به شمار نمی آید، ولی سبب انتقال برخی ویژگی های پدر و مادر به فرزند می شود که این ویژگی ها در آسان ساختن پرورش، نقش مهمی خواهد داشت، مانند: بهره هوشی و ویژگی های ژنتیکی _ اخلاقی هم چون بردباری و سلامت جسمانی.

در زمینه وراثت، نقش مادر و پدر در پرورش کودک بسیار مهم است؛ زیرا کودک برخی ویژگی های خود را از راه ژن های این دو تن به دست می آورد. اینان انتقال دهنده ویژگی های خود و اجدادشان و حتی بیماری های عفونی و زمین گیر کننده به فرزند خویشند.

در این میان، نقش مادر به دلیل نفوذ وی در پرورش کودک، نسبت به نقش دیگر افراد خانواده از اهمیت بیش تری برخوردار است.

از نظر محیطی نیز کودک به مدت نه ماه در رحم مادر است. حجم و

فشار رحم، ویژگی های شیمیایی و سلامت یا نقص فیزیکی آن، غذا و دواى مادر در دوران حمل، سلامت یا بیماری او، روحیه و حالاتش همه در کودک تأثیر گذارند. (۱)

ب _ محیط خانواده

نخستین بذر رشد فردی و بنای شخصیت انسان در خانواده پاشیده می شود. کودک در خانواده، سخن گفتن را می آموزد، با ارزش های اخلاقی آشنا می شود و چگونگی برقراری رابطه اجتماعی با دیگران را فرا می گیرد. خانواده، زیربنایی برای باورها، ارزش ها و نگرش های فرهنگی یک جامعه به شمار می آید و هر خانواده ای آن ها را به شیوه ای ویژه و انتخابی به کودک نشان می دهد. بی تردید، شخصیت پدر و مادر و نگرش ها، طبقه اجتماعی و اقتصادی، مذهب، ویژگی های اعتقادی، وابستگی های نسبی، خانوادگی و تحصیلاتی آنان بر فرزندان تأثیر فراوانی برجای خواهد گذاشت. (۲)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

يُحْفَظُ الْأَطْفَالَ بِصَلَاحِ آبَائِهِمْ. (۳)

فرزندان با صلاح و نیکی پدرانشان نگه داشته می شوند.

افزون بر این، بیش تر رفتارهای انسان بر اساس یادگیری استوار است و نخستین و مهم ترین پایگاه یادگیری، کانون گرم خانواده است. کودکان ما

۱- نحوه رفتار والدین با فرزندان، یدالله جهانگرد، تهران، انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۷۲، ج ۲، صص ۱۵ و ۱۶.

۲- روان شناسی تربیتی، صص ۱۱۴ - ۱۱۵.

۳- بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۲۳۶.

پیوسته در حال آموختن هستند و نسبت به هر چیز تازه ای که فرا می گیرند، احساس تازه ای پیدا می کنند. بدیهی است زمانی که برداشت ذهنی انسان از یک موضوع، با احساسی خوشایند و مطلوب همراه باشد، زمینه ایجاد نگرش یا آمادگی روانی مثبت و زاینده فراهم می آید.

از این رو، باید زیباترین و خوشایندترین زمان های کودک و نوجوان، هنگامی باشد که بزرگ ترها به ویژه پدر و مادر، برای نماز خواندن آماده می شوند. هنگامی که کودک بارها چنین رفتار زیبایی را در پدر و مادر خود ببیند، احساس بسیار لطیف و خوشایندی در روانش نمایان می شود و به نماز گزاردن، دل بستگی پیدا می کند. (۱)

یا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ. (اعراف: ۳۱)

ای فرزندان آدم! هنگام نماز، زینت های خود را بگیرید.

ج_ پدران و مادران مذهبی و آشنا به اصول پرورش

خانواده ها از نظر پرورش دینی فرزندان، سه دسته اند: دسته اول، خانواده های غیرمذهبی هستند. در چنین خانواده هایی، کودک یا نوجوان به دلیل دل بستگی و وابستگی به پدر و مادر و آموزگار، پس از کشاکشی شکننده، به ریاکاری مجبور می شود؛ زیرا چنین خانواده هایی، ستیز با مذهب را وظیفه خویش می دانند و چون در مدارس ما به طور معمول فضایی دینی حاکم است، نوجوان دچار دوگانگی خواهد شد. دسته دوم،

۱- روش های پرورش احساس مذهبی نماز در کودکان و نوجوانان، غلام علی افروز، تهران، ۱۳۷۱، چ ۱، ص ۱۴.

خانواده‌هایی معمولی هستند که دغدغه آموزش و پرورش دینی فرزندان را ندارند و خانواده‌های مذهبی، در دسته سوم جای می‌گیرند.

گفتنی است دسته اخیر خانواده‌ها نیز به طور کامل موفق نیستند؛ زیرا برنامه ریزی مشخصی ندارند. اینان گاه به تشویق دست می‌زنند و گاهی با تنبیه پیش می‌روند، در حالی که برای رسیدن به نتیجه دلخواه بهتر است الگوی عملی فرزندان خود باشند و با ایجاد ارتباط کلامی و عاطفی با آن‌ها، زمینه گرایش آنان را به رفتار مذهبی فراهم آورند.

بی‌تردید، همه کودکان به گونه‌ای ذاتی، زمینه پذیرش و انجام تکالیف مذهبی را دارند، ولی آن‌چه اهمیت دارد، چگونگی شیوه‌های آموزشی این روش الهی است. به دیگر سخن، اگر ما بتوانیم به گونه‌ای شایسته و دلخواه رفتارها یا تکالیف مذهبی را به کودکان نشان دهیم، آنان به گونه‌ای طبیعی و با رضایت قلبی، آن رفتارها را خواهند آموخت.

اگر نیک‌بنگریم، مذهب عاملی برای تأمین نیازهای فطری انسان و نماز، کامل‌ترین پاسخ به عالی‌ترین نیاز او است. پرورش احساس مذهبی، کاری بس ظریف و حساس است که اگر به طور اصولی به آن پرداخته شود، بسیار ساده و آسان خواهد بود. احساسات و عواطف، در پرورش احساس مذهبی، تکوین شخصیت، تنظیم هدف و برنامه‌های زندگی و روابط فردی و اجتماعی، مهم‌ترین نقش را دارد.

مهر و محبت یکی از نیازهای اساسی انسان‌ها به ویژه کودکان و نوجوانان است. آنان به طور طبیعی نیازمند نوازش و مهرورزی هستند. بررسی‌های روان‌شناسان نشان داده است که مهر ورزیدن به کودک، عامل

مؤثری در رشد و سلامت روانی و شخصیت اوست و بی توجهی به این نیاز اساسی و طبیعی، بزرگ ترین دلیل ناهنجاری ها و نابسامانی های روانی و دین گریزی آنان خواهد بود. اگر خانواده ای، دین را با چاشنی شیرین مهر بیامیزد، نه تنها فرزندان این شیرینی را هیچ گاه فراموش نمی کنند، بلکه به آموزش های دینی و انجام واجبات الهی مشتاق تر و دل بسته تر خواهند شد.

هرگاه شناخت انسان نسبت به پدیده ها و مسایل گوناگون با احساسات ناخوشایند همراه باشد، نتیجه ای جز پیدایش احساس نفرت، وازدگی و بازدارندگی نخواهد داشت که دگرگونی چنین نگرشی نیز نیازمند تلاش بسیار خواهد بود. سرانجام این که آشنایی پدر و مادر با فنون پرورش درست شاید بزرگ ترین عامل در کشش و دل بستگی فرزندان به عبادت و معنویات باشد.

۲_ محیط اجتماعی

اشاره

اجتماع در لغت، به معنای جمع شدن، دور هم گرد آمدن و به هم پیوستن است. (۱) هم چنین افرادی که در یک جا جمع شوند، اجتماع می گویند. افراد این اجتماع می توانند از یکدیگر اثر بپذیرند یا بر هم اثر بگذارند.

بنابراین، اجتماع یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیرگذار بر کودک و نوجوان است که شامل فرهنگ، جامعه، دوستان و مطبوعات خواهد شد.

الف_ فرهنگ

فرهنگ در لغت به معنی: دانش، ادب، شناخت، آموزش و پرورش، آثار

۱- فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۸۴.

علمی و ادبی یک قوم یا ملت است. (۱)

فرهنگ یکی از عواملی است که می تواند کودک و نوجوان را تحت تأثیر قرار دهد. به دلیل همین تأثیرگذاری، برخی صاحب نظران اجتماعی بر این باورند که برای از میان بردن بزه کاری ها، باید فرهنگ عمومی جامعه را تقویت کنیم. به دیگر سخن، اگر بخواهیم آمار زندانیان را کاهش دهیم، باید مؤسسه های آموزشی و کتاب خانه ها را افزایش دهیم. افلاطون بر این باور است که «اگر آدمی بداند زندگی خوب چیست، خلاف اخلاق، عمل نمی کند». (۲)

افزون بر فرهنگ عمومی، فرهنگ دینی در اجتماع و خانواده نیز باید مورد توجه ویژه قرار گیرد؛ زیرا جامعه ای که بر مبنای باورهای مذهبی استوار باشد، می تواند فرزندان سالم و شایسته را پرورش دهد که از ناهنجاری های اجتماعی به دور باشند.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله وسلم با دیدن برخی کودکان فرمود: «وای بر فرزندان آخرالزمان! از روش ناپسند پدرانشان. گفته شد: یا رسول الله! از پدران مشرک؟» ایشان فرمود: «نه، از پدران مؤمن که واجبات و وظایف دینی را به فرزندان خود نمی آموزند و به امور ناچیز مادی برای آنان قناعت می ورزند. پس من از آنان بیزارم و آنان نیز از من بیزارند».

(۳)

۱- فرهنگ عمید، ج ۲، ص ۱۵۳۷.

۲- کلیات فلسفه، ص ۱۰.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۵.

آری، پدر و مادری که تنها به خوراک و پوشاک فرزندان خود می اندیشند و به فرهنگ دینی آنان بی توجه هستند، مورد نفرین پیامبر قرار می گیرند.

ب _ جامعه

سلامت مردم و حاکمیت فرهنگ معنوی بر فضای عمومی جامعه نیز در مذهبی کردن فرد تأثیرگذار است. به یقین، وقتی کودک و نوجوان واکنش سریع و اشتیاق جامعه به صدای مؤذن را ببیند و آمادگی خانواده پیش از اذان برای برپایی نماز، بارها در برابر چشم او تکرار شود، تأثیر فراوانی خواهد پذیرفت.

امروزه بیش تر مردم هنگام شنیدن صدای اذان هیچ گونه واکنشی از خود نشان نمی دهند و با بی تفاوتی از کنار صدای مؤذن و مسجد می گذرند. به سبب تأثیر این گونه رفتارها و با توجه به این نکته که کودکان در دوران الگوپذیری به سر می برند، خداوند در قرآن به مؤمنان دستور داده است:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ، فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ. (جمعه: ۹)

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که صدای مؤذن برای نماز جمعه بلند شد، برای ذکر خدا بشتابید و تجارت را رها کنید؛ که آن برای شما بهتر است، اگر بدانید.

در اجتماع، افراد بسیاری بر کودکان و نوجوانان تأثیر می گذارند. اینان چه پاک باشند یا آلوده و چه با فضیلت باشند یا با رذیلت، فرزندان ما آگاهانه یا ناخودآگاه از آنان تأثیر می پذیرند.

علی علیه السلام می فرماید:

وَ اسْكُنِ الْأَمْصَارَ الْعِظَامَ فَإِنَّهَا جَمَاعُ الْمُسْلِمِينَ، وَ اخْذِرْ مَنَازِلَ الْغَفْلَةِ وَ الْجَفَاءِ وَ قَلَّةَ الْأَعْوَانِ عَلَي طَاعَةِ اللَّهِ . (۱)

در شهرهای بزرگ ساکن شو؛ زیرا مسلمانان در آن جا گرد هم هستند [که از آنان می توان راه سعادت و نیکبختی را آموخت] و پرهیز از جاهایی که سبب غفلت و فراموشی [از یاد خدا] و ستم ورزیدن [به نیکان] و کاهش همراهان به بندگی خداست.

ج _ دوستان

هم نشینی بر نفس خو پذیر انسان تأثیر ویژه ای دارد. دو تن که مدتی را با هم به سر برده باشند، چنان با یکدیگر خو می گیرند که احوال هر یک، حکایت از حال دیگری دارد. برای نمونه، شاگرد بر اثر هم نشینی با استاد، از سیرت و خوی او اثر می پذیرد و هم چنین فرزند از پدر.

به قول خواجه عبدالله انصاری: «دود از آتش چنان نشان ندهد و خاک از باد که ظاهر از باطن و شاگرد از استاد». هم چنین به گفته شیخ اجل سعدی:

گلی خوشبوی در حمام، روزی

رسید از دست محبوبی به دستم

بدو گفتم که مشکی یا عبیری

که از بوی دلاویز تو مستم

بگفتا من گلی ناچیز بودم

و لیکن مدتی با گُل نشستم

کمال هم نشین در من اثر کرد

و گرنه من همان خاکم که هستم

بررسی های تجربی نشان داده است که کودکان در بسیاری موارد از دوستان تأثیر می پذیرند. روشن است که اگر دوستان کودک یا نوجوان، افرادی دین دار و با نماز باشند و به این امر اهمیت دهند، او نیز به سمت نماز گرایش پیدا می کند. در مقابل، چنان چه دوستان وی از خانواده های بی نماز باشند، به دلیل گرایش آدمی به باطل، او نیز به سمت آن ها کشیده خواهد شد.

امام علی علیه السلام فرموده است:

قَارِنُ أَهْلِ الْخَيْرِ تَكُنْ مِنْهُمْ، وَ بَیْنَ أَهْلِ الشَّرِّ تَبِنٌ عَنْهُمْ. (۱)

هم نشین نیکان شو و از آنان باش. از بدان دوری کن و از آنان نباش.

همان گونه که می دانیم، زمینه لغزش ها در نوجوانان فراهم است. از این رو، گاه تلاش شبانه روزی و چندین ساله پدر و مادری که کوشیده اند فرزندی پاک، بی آلایش، پرهیزکار و با نماز پرورش دهند، به دلیل حضور نوجوان در محیط های آلوده و تماس او با افراد بی بند و بار، به هدر می رود. بنابراین، یک فرد منحرف در میان کودکان و نوجوانان، می تواند بسیاری از آنان را به آلودگی بکشاند. بر این اساس، رسول خدا

صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ. (۱)

انسان بر دین دوست خود است.

البته مراقبت خانواده در دوران نوجوانی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. متأسفانه برخی خانواده ها یا از اهمیت چنین مراقبت هایی غافلند یا به دلیل گرفتاری های گوناگون، توجه چندانی به این مسایل حیاتی نشان نمی دهند. برخی خانواده ها نیز به دلیل اطمینان بیش از اندازه به فرزندان نوجوان خود، گمان می کنند که فرزندانشان ویژگی خاصی دارند. این خوش بینی ناشی از ناآگاهی ایشان است؛ زیرا انسان هر اندازه پاک و وارسته باشد، هم چنان در معرض لغزش و خطاست به ویژه در دوران نوجوانی که تجربه کافی ندارد.

در مقابل اینان، خانواده هایی قرار دارند که نسبت به فرزندان خود بسیار بدبین هستند. مراقبت شدید چنین خانواده هایی، حساسیت منفی فرزندانشان را برمی انگیزاند و آنان را به لجاجت می کشاند. نوجوان در این دوران، خواهان محبت و رزی دیگران و محبت کردن به اطرافیان است. دوستان شایسته، این نیاز عاطفی او را برآورده می سازند و با رهایی وی از تنهایی، زمینه ساز رشد عاطفی و اجتماعی او می شوند. بنابراین، محروم کردن فرزند از دوستی با هم سالان، روشی ناپسند و خطر آفرین است. سرانجام آن که، پدر و مادر باید با دقت و حساسیتی ویژه از دور بر ارتباط

فرزندان خود با دوستانشان نظارت داشته باشند، ولی از زیاده روی در این زمینه خودداری کنند.

د _ مطبوعات

سلامت محیط یک جامعه به مطبوعات آن بستگی دارد؛ زیرا بسیاری از افراد جامعه به خواندن نشریات دل بستگی فراوانی دارند. به یقین، اگر جرایدی که همه روزه منتشر می شوند، محتوایی سالم و اسلامی داشته باشند، منبع تغذیه روحی و معنوی مناسبی برای آن اجتماع خواهند بود و می توانند در جذب فرزندان یک مملکت به معنویات به ویژه نماز، تأثیر بگذارند.

۳ _ جایگاه اقتصادی

اشاره

اقتصاد در لغت، دانشی است که درباره دخل و خرج، روابط بازرگانی و امور مالی یک کشور بحث می کند. (۱) مراد از اقتصاد در این جا، همان تأمین معاش خانواده است که در پرورش فرزندان، نقش بسزایی دارد.

الف _ خانواده

یکی از حقوق فرزندان بر پدر، فراهم ساختن روزی و نیازمندی های زندگی آنان است. چه بسیارند کودکان و نوجوانان بزه کاری که خانواده هایی فقیر و محروم داشته اند. هنگامی که وضع اقتصادی (خوراک، پوشاک و مسکن) فرزندان بد باشد و همواره در گرسنگی به سر برند، نمی توان آنان را به راحتی به سوی خدا، معنویات و نماز دعوت کرد:

۱- فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۲۰۶.

كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا. (۱)

نزدیک است که فقر به کفر بیانجامد.

غذای مناسب نه تنها در رشد بدن، بلکه در ساختمان روحی و روانی آدمی نیز تأثیرگذار است و سوء تغذیه در بازده کار انسان اثر خواهد گذارد. تغذیه گاهی ممکن است سبب سستی بدن و کندی کار و گاه موجب حرکت و شتاب شود. تغذیه در عواطف و احساسات نیز تأثیرگذار است؛ یعنی ممکن است آن را رونق دهد یا به رکود کشاند.

رابطه اقتصاد با دین داری به ویژه نمازخوان شدن فرزندان به گونه ای است که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

اللهم بارک لنا فی الخبزِ، فَلَولا الخبزِ ما صَلَّینا و لا صُمننا. (۲)

خدایا! به نان ما برکت بده که اگر نان نبود، نماز نمی خواندیم و روزه نمی گرفتیم.

ب _ تغذیه حلال

حلال بودن کسب و در نتیجه پاکی غذا، در پذیرفته شدن نماز، اثر انکارناپذیری دارد. حلال بودن غذا بر نورانی شدن قلب و گرایش کودک و نوجوان به عبادت به ویژه نماز، اثر فراوانی خواهد داشت.

خداوند در این باره می فرماید:

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ. (مؤمنون: ۵۱)

۱- خصال، صدوق، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ص ۱۲؛ جامع الاحادیث، ابو محمد جعفر بن علی قمی، مشهد، مؤسسه طبع رضویه، ص ۱۰۹.

۲- بحار الانوار، ج ۶۶، ص ۲۷۰، ح ۶.

ای پیامبران! از غذاهای پاکیزه بخورید و کار شایسته انجام دهید که من به آن چه انجام می دهید، آگاهم.

با توجه به این که نوع تغذیه در روحیه انسان تأثیرگذار است و غذاهای گوناگون، آثار اخلاقی متفاوتی دارند، روشن می شود که تغذیه از غذاهای پاکیزه و انجام کردار شایسته، با یکدیگر ارتباط دارند. (۱)

لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَ أَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ. (نساء: ۴۳)

در حالی که مست هستید، به نماز نزدیک نشوید، تا زمانی که بدانید چه می گوئید.

این آیه هنگامی فرود آمد که برخی مسلمانان در حال مستی به نماز می ایستادند و عبارت های نماز را اشتباه می خواندند!

امام علی علیه السلام فرمود:

اِذَا مَلِيَءَ الْبَطْنُ عَنِ الْمُبَاحِ، عَمِيَ الْقَلْبُ عَنِ الصَّلَاحِ. (۲)

وقتی شکم پر گردد، قلب از درک حق باز می ماند.

امام باقر علیه السلام فرموده است:

لَا تَقُمْ إِلَى الصَّلَاةِ مُتَكَاسِبًا وَ لَا مُتِنَاعِسًا وَ لَا مُتِنَاقِلًا فَانْهَاجَ مِنْ خِلَلِ النَّفَاقِ. (۳)

با حالت کسالت، تنبلی، چرت و سنگینی معده، نماز مخوان؛ که چنین نمازی [فاسد است و فساد آن] از تباهی های دورویی است.

فلسفه سخن امام این است که چنین کسی برای قرار گرفتن در محضر پروردگار، آمادگی جسمی و روحی ندارد، ولی با دو رویی و نمود می کند

۱- تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۲۵۵.

۲- غررالحکم و دررالکلم، عبدالواحد آمدی تمیمی، برگردان: سید جلال الدین محدث ارموی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۰، ج ۳، چ ۳، ص ۱۳۶.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۳۱.

که برای نماز آمادگی دارد. (۱)

بنابراین، تأثیر تغذیه حلال بر روح و جان آدمی، برای آمادگی وی و برپا داشتن نماز حقیقی و پذیرش آن از دیدگاه آیات و روایات، امری انکارناپذیر است.

امام علی علیه السلام می فرماید:

وَ اعْلَمَنَّ إِنَّ جَمِيعَ اَعْمَالِكَ تَبِعَ لِصَلَوَتِكَ. (۲)

بدان که تمام کارهای تو پیرو نماز تو است.

۴_ رهبران اجتماع

«مراد از رهبران اجتماع، کسانی هستند که نقش مهمی در جامعه دارند و کارشان، امر و نهی کردن و دستور دادن است. نقش این گروه از رهبران جامعه که رهبرهای مذهبی و عقیدتی اجتماع را نیز به عهده دارند، در هر مقامی، مهم و سرنوشت ساز است. چنان چه صالح باشند، جامعه صالح خواهد بود و اگر فاسد باشند، جامعه نیز فاسد خواهد شد. افراد عادی اجتماع نمی توانند در مورد نقش و رفتار آن ها و رابطه آن با باور خود، جدایی قایل شوند. پس اگر آن ها را در معرض فساد ببینند، بدبین می شوند.

برای نمونه، فردی که از یک پلیس کج روی ببیند، به قانون و قانون گذار بدبین می شود. هم چنین در مورد مدیران اجرایی و ادارات وضع به همین گونه است. اگر آن ها ستم و تبعیضی روا دارند، مایه بدبینی مردم

۱- نمازشناسی، حسن راشدی، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۸، چ ۱، ص ۳۴.

۲- یکصد و چهارده نکته درباره نماز، محسن قرائتی، ص ۳۰، برگرفته از: نهج البلاغه، نامه ۲۷.

فراهم خواهد شد» (۱).

پس هرگاه افراد جامعه به ویژه کودکان و نوجوانان پی ببرند که حاکمان و مدیران کشورشان به مذهب و اصول آن پای بند هستند، آنان نیز همان گونه رفتار خواهند کرد و به سلامت روششان امیدوار خواهند شد.

۵_ نهاد آموزش و پرورش

مدرسه، خانه دوم کودک و نوجوان است و بنای رفتارهای علمی، اجتماعی و اخلاقی کودک در آن جا مورد بازبینی قرار می گیرد و نتیجه آن ممکن است آبادانی یا ویرانی شخصیت او باشد.

اخلاق و رفتار آموزگار، شیوه اندیشیدن او، سطح فرهنگی، چگونگی برخورد، روش تدریس، شیوه انضباطی، جاذبه و دافعه، تشویق و تنبیه و نظم و پرورش همه و همه در رفتار کودک و نوجوان اثر می گذارد. شیوه برخورد آموزگار ممکن است برای فرزندان ما عقده های روانی ایجاد کند و یا به حل عقده های روانی گذشته شان یاری رساند. (۲)

بنابراین، آموزگاران و مدیران مذهبی که دستورهای اسلامی را باور دارند و به آن ها پای بند هستند، شاگردانی مذهبی و پای بند به حدود الهی پرورش خواهند داد و در گرایش شاگردان خود و دل بستگی آنان به دین به ویژه نماز تأثیرگذار خواهند بود.

۱- نحوه رفتار والدین با فرزندان، ص ۱۹.

۲- نحوه رفتار والدین با فرزندان، ص ۱۸.

فصل دوم: روش های پرورش دینی کودک

اشاره

در این فصل، به روش ها و راهکارهای پرورشی برای گرایش یافتن کودکان به نماز می پردازیم که تشویق و تحسین (کلامی و مادی)، الگوآفرینی مناسب، آرایش محیط مساجد، بیان آثار نماز، استفاده از قصه و شعر در مورد نماز و پرهیز از زیاده روی و تحکم نابخردانه از جمله این راهکارهاست.

۱_ تشویق و تحسین (کلامی و مادی)

بهبتر است برای مجذوب کردن هرچه بیش تر کودک به نماز، این کار عبادی را با تشویق و تحسین همراه کنیم. کودکان برای مشتاق شدن به کاری بیش از هر چیز به تشویق و تأیید نیاز دارند. زمانی که کودکی روی زمین دراز می کشد و صورتش را به مهر می چسباند، به جای آن که بکوشیم حالتش را به صورت سجده بزرگ سالان درآوریم، باید همان رفتار کودکانه اش را تشویق کنیم. تشویق سبب می شود این رفتار بارها تکرار شود و هم زمان با رشد ذهنی و حرکتی کودک، زمینه یادگیری سجده درست نیز فراهم گردد. با گذشت زمان، هنگامی که کودک به نوجوانی برسد، به عبادت خو می گیرد.

اگر کودک، جمله یا کلمه ای از نماز را بر زبان آورد، باید او را مورد تشویق قرار داد. هنگامی که کودک، کلمه الله اکبر یا لا اله الا الله را به زبان جاری کرد، سزاوار تشویق و پاداش پدر و مادر است و این رفتار باید آن چنان مهم جلوه داده شود که فرزند، بزرگی ذکر را باور کند. هم چنین در فرصت های مناسبی که به دست می آید، می توانیم او را به

عنوان کودکی نمازخوان به دیگران بشناسانیم و کارهای او را به اسم نماز بستاییم. برای نمونه بگوییم: چون کودک نمازخوانی هستی، خدا به تو کمک می کند یا آفرین به تو که نمازخوان شده ای و بهشتی خواهی شد و خدا از تو راضی است... .

هم چنین باید کودکانی را که به سن تکلیف نرسیده اند، تشویق و تأیید کنیم و ناتوانی های آنان را به رُخشان نکشیم. تأکید بر نکات مثبت رفتاری کودکان، اعتماد به نفس و احساس ارزشمندی را در کودکان می آفریند و آنان با آمادگی و شهامت، می توانند در انجام مسئولیت های خود پیروز شوند. چنان چه در مورد نماز سخت گیری کنیم و بر ناتوانی های آنان انگشت بگذاریم و آن چه را انجام می دهند، به درستی تشویق نکنیم، نسبت به نماز، احساس ناخوشایندی پیدا خواهند کرد.

امام رضا علیه السلام فرموده است:

وَاعْلَمَ أَنَّ الْعُلَامَ يُؤْخَذُ بِالصِّيَامِ إِذَا بَلَغَ تِسْعَ سِنِينَ عَلَى قَدَرٍ مَا يُطِيعُهُ فَإِنْ أَطَاقَ إِلَى الظُّهْرِ أَوْ بَعْدَهُ صَامَ إِلَى ذَاكَ الْوَقْتِ فَإِذَا غَلَبَ عَلَيْهِ الْجُوعُ وَالْعَطَشُ أَفْطَرَ وَإِذَا صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَلَا تَأْخُذُهُ بِالصِّيَامِ الشَّهْرَ كُلَّهُ. (۱)

هنگامی که پسر بچه به نه سالگی رسید، به اندازه توانش روزه می گیرد. اگر تا ظهر و پس از آن تاب آورد، تا آن زمان را روزه بگیرد. پس هنگامی که تشنگی و گرسنگی بر او چیره شد، [می تواند] افطار کند و هنگامی که سه روز روزه گرفت، [می تواند] ادامه ماه را روزه نگیرد.

۲_ الگو آفرینی مناسب

اشاره

نقش الگوهای رفتاری بسیار مهم است. کودکان هنگامی که می بینند الگوهایشان نسبت به برخی موضوع ها، توجه بیش تری دارند، آنان نیز به آن موارد، واکنش مثبت نشان می دهند. بنابراین، بهترین الگو در درجه اول، رفتار و منش پدر و مادر است. آنان پیش از آن که به امر و نهی پردازند، کارهایشان در نگاه تیزبین کودک جلوه می کنند. همان زمانی که پدر و مادر فکر می کنند فرزندانشان چیزی را نمی فهمند، کودک در حال الگو برداری است. افزون بر این، اسلام نیز بر این امر تأکید ورزیده و مراقبت بیش تر پدر و مادر را در اوقات خلوت با یکدیگر گوشزد کرده است.

در درجه دوم، پدر و مادر باید در پی پیدا کردن دوستان و هم بازی های خوبی برای فرزند خود باشند؛ زیرا نقش دوست و هم سال در پرورش کودک از اهمیت شایانی برخوردار است. شاعر می گوید:

تو اول بگو با کیان زیستی

پس آن گه بگویم که تو کیستی

اگر آرزوی داشتن فرزندان را داریم که به نماز پای بند بوده و آن را باور داشته باشند، برقراری رابطه نزدیک با خانواده های مذهبی ضروری است. این ضرورت در سن نوجوانی برای فرزندانمان بیش تر خودنمایی می کند و از اهمیت بیش تری برخوردار است.

ویژگی های الگو یا پیام دهنده

اشاره

الگوهای رفتاری فرزند باید چه شرایطی داشته باشند؟ فرستنده پیام، پدر است یا مادر یا آموزگار. آنان هرکس که باشند، اگر بخواهند عهده دار تلقین آموزه های مذهبی _ مانند نماز _ به فرزندان شوند، باید دارای صفات و شرایطی باشند که مهم ترین آن ها عبارتند از: آگاهی و شناخت، ایمان و باورداشت، عمل کردن، داشتن اخلاق خوب و انس گرفتن با کودک.

الف _ آگاهی و شناخت

آگاهی گسترده شامل جنبه های زیر است:

۱. آگاهی از فلسفه و رمز و راز مذهب.
۲. آگاهی از شرایط ذهنی و روانی، توان درک و اراده، دل بستگی ها و دیدگاه و اندیشه کودک درباره امور و مسایل جاری و نیز استعداد و زمینه های بالقوه کودک و نوجوان.
۳. آگاهی از وظایف انسان نسبت به خود، خدا، مذهب و ...
۴. آگاهی از شرایط جامعه ای که کودک در آن زندگی می کند.
۵. آگاهی از روش پرورش، کشش و جلب کودک به آموزه های دینی.

ب _ ایمان و باورداشت

مربی باید خود به آن چه می گوید و دیگران را به آن فرا می خواند، ایمان داشته باشد؛ زیرا «سخنی که از دل برآید، لاجرم بر دل نشیند».

ج _ کردار نه گفتار

یک مربی باید بیش از آن که سخن بگوید، اهل عمل باشد. در دین اسلام و در بسیاری از آیات قرآن، همواره پس از ایمان، به عمل دستور داده شده و ایمان و دعوت بدون عمل، کاری بیهوده و بی حاصل به شمار آمده است.

امام علی علیه السلام فرموده است:

الدَّاعِي بِلا عَمَلٍ كَرَّامِي بِلا وَتَرٍ. (۱)

دعوت کننده بی عمل مانند تیرانداز بدون تیر است.

مربی باید الگوی عملی سخنی باشد که از آن دفاع می کند. طبیعی است که عمل او باید شایسته، محکم و استوار باشد. برای نمونه، پدر و مادر و مربیان باید هنگام نماز همه کارهای خود را کنار نهند و با شنیدن اذان، به سرعت آماده نماز شوند. این رفتار، زمینه ساز آموزش عملی دین به کودکان و نوجوانان خواهد شد و هیچ گاه از فکر و جانشان بیرون نخواهد رفت.

د _ اخلاق خوش و انس گرفتن با کودک

از دیگر شرایط موفقیت برای نفوذ در روح کودک و نوجوان، اخلاق خوش، خو گرفتن با او و در پیش گرفتن رفتارهای جذاب است. در آغوش گرفتن کودک، به هنگام خواب در کنار بستر او نشستن، همراه با نوازش به تنهایی با او حرف زدن و با دقت به حرف هایش گوش سپردن، برای جلب توجه او و نفوذ در قلب و ژرفای وجودش لازم است. هم چنین هنگام بیدار کردن کودک و نوجوان برای نماز صبح، دست کشیدن بر سر و صورت او و بیدار کردنش در نهایت محبت، در دل بستگی او به نماز بسیار تأثیر گذار است.

پایدارترین و خوشایندترین یادگیری ها، یادگیری غیرمستقیم یا مشاهده ای است. فراموش نشود که در این نوع یادگیری، یادگیرنده بر

اساس انگیزه های خود، آگاهانه و بدون هیچ گونه جبر و فشار روانی و کم ترین فشار ذهنی و خستگی، همه حواس خود را متوجه رفتار مورد نظر می کند. (۱)

یکی از عوامل مهم پرورش دینی، همانندسازی و الگوسازی است. گفتنی است فرد با کسی همانندسازی می کند که با او پیوند عاطفی برقرار کرده باشد. پس هر قدر پیوند عاطفی میان فرد و الگو بیش تر باشد، ویژگی ها و صفات بیش تری از او را در درون خود نهادینه می کند. ناگفته نماند که این همانندسازی، ممکن است فرد را در سیر بهنجاری یا نابهنجاری هدایت کند. در مجموع باید گفت: الگو، اصلی برای شدن است. (۲)

کودکان نسبت به رفتار الگوهای دلخواهشان، دل بستگی و کنجکاوی ژرفی دارند، ولی باید توجه داشت که به گفته موريس دبس: «کنجکاوی کودک، دارای رنگی از یگانگی عاطفی است و آن عبارت از گونه ای احساس یگانگی نموداری با فعالیت های دیگران است. ساده ترین نمونه این احساس یگانگی در تماشاگران فوتبال دیده می شود. کسانی که به گونه ای ژرف، جریان بازی را دنبال می کنند، هنگام تماشای بازی، بدون اراده، حرکت پا و بدن بازیکنان را با پا و بدن خود در هوا مجسم می کنند. در این جا همدلی، واکنش اثرپذیرانه و احساس یگانگی، واکنشی حرکتی

۱- روش های پرورش احساس مذهبی نماز در کودکان و نوجوانان، ص ۱۵.

۲- تربیت مکتبی، ص ۱۷.

درباره تأثیر مثبت الگو در شکل‌گیری شخصیت انسان، سخنان فراوانی گفته شده است. در این جا یادآوری خاطره ای مربوط به یکی از عارفان بزرگ می‌تواند نمونه ای نیکو برای این موضوع باشد:

«روزی از سهل شوشتی که از عارفان بزرگ و اهل کرامت بود، پرسیدند: چگونه به این مقام رسیدی؟ او در پاسخ گفت: من در کودکی نزد دایی ام زندگی می‌کردم. هنگامی که هفت ساله بودم، نیمه شب به دستشویی رفتم. در برگشت، دایی ام را دیدم که رو به قبله نشسته، عبایی به دوش کشیده، عمامه ای دور سرش پیچیده و سرگرم نماز خواندن است. از حالت او خوشم آمد. کنارش نشستم تا نمازش تمام شد. آن گاه از من پرسید: پسر چرا نشسته ای؟ برو بخواب. گفتم: از کار شما خوشم آمد و می‌خواهم پهلوی شما بنشینم. گفت: نه! برو بخواب. رفتم و خوابیدم. شب بعد نیز از خواب بیدار شدم. هنگامی که از دستشویی بر می‌گشتم، باز هم دایی ام را در آن حال دیدم و کنارش نشستم. به من گفت: برو بخواب. گفتم: دوست دارم هرچه شما می‌گویید، من نیز تکرار کنم. او گفت: یک مرتبه بگو «یا حاضر و یا ناظر». من هم تکرار کردم، سپس به من گفت: برای امشب کافی است، حالا برو بخواب.

این کار چند شب تکرار شد و من هر شب عبارت «یا حاضر و یا ناظر» را چند بار تکرار می‌کردم. کم‌کم وضو گرفتن را هم آموختم و پس

از وضو می نشستم و هفت مرتبه «یا حاضر و یا ناظر» را می گفتم. سرانجام کار به جایی رسید که من بی آن که نزد دایی ام بروم، خودم پیش از اذان صبح بیدار می شدم. پس از نماز، تسبیح در دست می گرفتم، پیوسته ذکر را تکرار می کردم و از این کار خود لذت روحانی می بردم تاکنون» (۱).

گفتیم که کودک به اشخاصی هم چون دایی، خاله، عمه و پدر و مادر خود توجه دارد و از نظر رفتار عاطفی که با او داشته اند، به کارهای آنان سخت کنجکاو و دل بسته می شود و همانندسازی می کند. چهره گشاده ایشان همراه با لبخند، مایه کشش کودک به آنان می شود و نتیجه آن در نوجوانی، در دل بستگی به عبادت، دین داری و رفتن به مسجد نمایان خواهد شد.

مرّبی بزرگوار با این آگاهی که دوره کودکی، دوران بازی، آقایی و مهرخواهی است و طولانی شدن نماز، ممکن است از خوشایندی آن بکاهد، به کوتاه ترین زمان بسنده می کند و کودک هم با احساس زیبا و لطیف خود، آرزوی تکرار دوباره همین تجربه خوشایند را دارد. (۲)

ویژگی های کودک یا پیام گیرنده (نماز)

مریّیان پرورشی یا پدر و مادر در آغاز باید چند عامل را در کودک جست و جو کنند، سپس از او تکلیف بخواهند. این عوامل عبارت است از:

۱. آمادگی و سلامت جسمی، نداشتن خواب آلودگی و خستگی مفرط پس از بازی و بیماری هایی چون سرگیجه، دل درد و

۱- روش های پرورش احساس مذهبی، نماز در کودکان و نوجوانان، ص ۱۹.

۲- روش های پرورش احساس مذهبی، نماز در کودکان و نوجوانان، ص ۲۰.

۲. آمادگی برای سخن گفتن به اندازه ای که بتواند عبارت های نماز را هرچند به گونه ای ناقص بگوید.

۳. آمادگی عاطفی؛ یعنی کودک در آن حال از پدر و مادر یا دیگران خشمگین نباشد. اگر کودک در حال ترس، اضطراب، کینه و تهدید از کتک خوردن یا ترس از حمله حیوانات باشد، نماز برایش لذت بخش نخواهد بود.

چگونه کودک و نوجوان را به نماز فرا خوانیم؟

اشاره

هنگام فراخواندن کودک و نوجوان به نماز باید به نکات زیر توجه شود: (۱)

الف _ آمادگی محیطی

همه مکان هایی که نماز در آن برپا می شود، محیط به شمار می آید. در خانه و مدرسه، شعارها و آراستن ها باید عطر و بوی نماز دهند؛ زیرا در محیط نامناسب، گرایش به نماز ایجاد نخواهد شد.

ب _ آمادگی عقیدتی

پدر و مادر باید برای شکوفایی سرشت مذهبی کودکان، از خردسالی برنامه ریزی کنند و همراه با رشد او، این برنامه های پرورشی نیز رشد تکاملی یابند.

پدر و مادر و مربیان باید پیش از رسیدن کودکان به سن تکلیف، آنان را در فراگیری احکام و شرایط برپایی نماز یاری کنند و زمانی که در دل

آنان گرایشی ایجاد شد، زمینه انجام برخی مستحبات را برایشان فراهم سازند.

ج _ میانه روی

یکی از سفارش های اسلام، میانه روی در عبادت است. به ویژه در مورد کودک و نوجوان، نماز و دیگر اعمال عبادی برای او نباید خسته کننده شود.

امام صادق علیه السلام فرمود:

إِجْتَهَدْتُ فِي الْعِبَادَةِ وَأَنَا شَابٌّ فَقَالَ لِي أَبِي يَا بُنَيَّ دُونَ مَا أَرَاكَ تَصْنَعُ فَإِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا رَضِيَ مِنْهُ بِالْيُسْرِ (۱)

هنگامی که جوان بودم و در عبادت بسیار می کوشیدم، پدرم به من فرمود: کم تر از این اندازه عبادت کن؛ زیرا هنگامی که خداوند بنده ای را دوست بدارد، با عبادت کم نیز از او راضی می شود.

افزون بر آن، باید از سرزنش و نکوهش کودکان و نوجوانان در امر عبادت _ به ویژه نماز _ و مقایسه آنان با کودکان دیگر جلوگیری شود. هم چنین نباید نماز خواندن دیگران را به رخ فرزند بکشیم؛ زیرا این امر سبب پیدایش احساس حسادت و خودکم بینی در آنان می شود. گفتنی است در صورت سستی ورزیدن فرزندان در اقامه نماز، باید با آرامش و یادآوری به هنگام، ایشان را به نماز فراخوانیم.

۳_ بیان آثار نماز**اشاره**

از میان شاخص های دین داری در دین اسلام، نماز جایگاه اساسی و ویژه ای دارد و در متون اسلامی نسبت به دیگر واجبات از اهمیت بیش تری برخوردار است. از این رو، برای دل بسته ساختن فرزندان به نماز باید از آیات و روایاتی بهره گیریم که در این باره وارد شده است تا هرچه بیش تر به عبادت گرایش پیدا کنند.

امام علی علیه السلام می فرماید:

الصَّلَاةُ حِصْنٌ مِنْ سَطَوَاتِ الشَّيْطَانِ. (۱)

نماز، دژی است که انسان را از هجوم شیطان در امان نگاه می دارد.

و باز فرمود:

الصَّلَاةُ حِصْنُ الرَّحْمَنِ وَ مُدْخَرَةُ الشَّيْطَانِ. (۲)

نماز، دژ خدای مهربان و وسیله دور کردن شیطان است.

هم چنین نماز آثار پرورشی فراوانی دارد که به نمونه هایی از آن اشاره می کنیم:

الف _ آموزش گناهان

امام علی علیه السلام فرمود:

وَ إِنَّهَا لَتَحُطُّ الذُّنُوبَ حَطَّ الْوَرَقِ وَ تُطْلِقُهَا إِطْلَاقَ الرَّبِقِ وَ شِبَّهَهَا. (۳)

نماز چون ریختن برگ درختان، گناهان را می ریزد و چنان که کسی را از بند بگشایند، گناه کار را آزاد می کند.

۱- شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۱۶۶.

۲- شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۱۶۷.

۳- بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۴۴۹.

ب _ پیش گیری از خودبینی

امام علی علیه السلام فرمود:

وَ الصَّلَاةُ تَنْزِيهَا عَنِ الْكِبْرِ. (۱)

نماز، وسیله ای برای پاک شدن از خودبینی است.

ج _ جلب رحمت پروردگار

لَوْ يَعْلَمُ الْمُصَلِّي مَا يَغْشَاهُ مِنْ جَلَالِ اللَّهِ مَا سَرَّهُ أَنْ يُرْفَعَ رَأْسُهُ مِنْ سُجُودِهِ. (۲)

اگر نماز گزار می دانست که چگونه رحمت او را فرا گرفته است، از سجده سر بر نمی داشت.

د _ نزدیکی به خدا

امام علی علیه السلام فرموده است:

تَعَاهَدُوا أَمْرَ الصَّلَاةِ وَ حَافِظُوا عَلَيْهَا وَ اسْتَكْبِرُوا مِنْهَا وَ تَقَرَّبُوا بِهَا. (۳)

امر نماز را بر دوش بگیرید و آن را حفظ کنید و بسیار به جای آورید و با آن به خدا نزدیکی جوئید.

هم چنین آن حضرت می فرماید:

الصَّلَاةُ قُرْبَانٌ كُلُّ تَقَى. (۴)

نماز، مایه نزدیکی هر پرهیزکاری است.

رستگاری خود و فرزندانمان جز با نماز و نزدیکی به خدا، از راه دیگری به دست نمی آید. نزدیکی انسان به خدا؛ یعنی

دریافت بخشایش او

۱- نهج البلاغه، حکمت ۲۵۲.

۲- الخصال، ج ۲، ص ۶۳۲.

۳- نهج البلاغه، خطبه ۱۹۹، ص ۸۲۹.

۴- کافی، ج ۱، ص ۲۶۵.

و اطمینان و اعتماد به بخشایش او و ادراک حق. (۱)

اگر بخواهیم فرزندان منظم، با ادب، پرکار و رها از ویژگی های زشت پرورش دهیم و سبب افتخار خود، آنان و جامعه اسلامی مان شویم، لازم است آن ها را دل باخته نماز سازیم.

امام خمینی رحمه الله می فرمود:

نماز را کوچک حساب نکنید. نماز و سایر احکام برای تربیت شماس، برای هدایت شماس. (۲)

در قرآن، واژه نماز (صلاه) و مشتقاتش، ۱۱۴ بار به کار رفته و در ۱۵ مورد به آن امر شده است. در کتاب «چهارصد سخن پیرامون نماز» آمده است: «بر خلاف تصور بعضی که نماز را تکرار می دانند، نماز نردبان ترقی است. هرچه با حضور قلب بیش تری خوانده شود، انسان بالاتر می رود». (۳)

استاد مطهری نیز در این باره می نویسد:

هر اندازه ایمان مذهبی انسان بیش تر باشد، بیش تر به یاد خداوند است و هر اندازه انسان به یاد خداوند باشد، کم تر معصیت می کند. معصیت کردن و نکردن دایر مدار علم و آگاهی نیست، دایر مدار غفلت و تذکر است. به هر اندازه که انسان غافل باشد، خدا را فراموش کرده و بیش تر معصیت می کند و به هر اندازه خداوند بیش تر در نظرش باشد، معصیت کم تری می کند. عبادت برای آن است که انسان زود به زود به یاد خدا بیفتد و یادآوری هرچه بیش تر باشد، انسان بیش تر پای بند اخلاق و

۱- نماز، محمدصادق حائری شیرازی، تهران، انتشارات دانشجویان مسلمان پیرو خط امام، ص ۶.

۲- صحیفه نور، روح الله موسوی خمینی، تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸، ج ۱۹، ص ۲۰۷.

۳- چهارصد سخن پیرامون نماز، سیدجواد بهشتی، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۴، ص ۸۰.

حقوق خواهد بود. (۱)

با نگاه از این زاویه و توجه به جنبه پرورشی و پاک سازی نماز، یکی از رازهای پافشاری اسلام بر آن و معرفی نماز به عنوان پایه ایمان را می توان بازداشتن جامعه اسلامی از زشتی ها و پاک سازی اخلاقی مسلمانان دانست.

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ. (عنکبوت: ۴۵)

به درستی که نماز[،انسان را] از کار ناشایست و ناپسند باز می دارد.

علامه طباطبایی می فرماید:

نماز شامل ذکر خداوند است و این ذکر، ایمان به وحدانیت خداوند، رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم و روز جزا را به نماز گزار تلقین می کند و نیز او را وادار می کند که از خدا استعانت بجوید و با روح و بدن خود متوجه او شود. نماز، انسان را از فحشا و منکر باز می دارد. (۲)

به طور کلی باید گفت:

نماز، رهایی از تنبلی و تن پروری است.

نماز، رهایی از حواس پرتی و بی توجهی است.

نماز، رهایی از نژادپرستی است.

نماز، رهایی از چاپلوسی است.

نماز، رهایی از پرستش بت ها است.

۱- گفتارهای معنوی، مرتضی مطهری، ص ۸۵.

۲- تفسیرالمیزان، سیدمحمدحسین طباطبایی، برگردان: محمدباقر موسوی، تهران، انتشارات عمومی، ۱۳۶۳، چ ۱، ص ۲۱۰.

نماز، رهایی از همه ویژگی های زشت و برخورداری از صفات خدایی است.

نماز، رهایی از گناه و تباهی است.

نماز، رهایی از زندگی سخت است.

نماز، رهایی از زندان تن است.

نماز، رهایی از حصار جهان ماده و منتقل شدن به عالم ملکوت است.

نماز، رهایی از خود و پیوند با خدا است.

نماز، رهایی از خشم و سخط پروردگار است.

نماز، رهایی از سخت جان کندن است.

نماز، رهایی از عذاب برزخ است.

نماز، رهایی از کوری روز رستاخیز و عذاب روز حساب است.

نماز، رهایی از آتش دوزخ و رسیدن به خوشبختی بهشت است. (۱)

۴_ برپایی نماز جماعت

اشاره

آیین اسلام از جنبه های اجتماعی مهمی برخوردار است و با توجه به برکات و آثار یگانگی و یکپارچگی، در بسیاری از برنامه های آن بر وجود این جنبه پافشاری شده است. برگزاری نمازهای روزانه واجب به صورت جماعت، یکی از این برنامه هاست که افزون بر جنبه اجتماعی آن، ثواب معنوی فراوانی دارد. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم درباره اهمیت جماعت فرمود:

«یک نماز با جماعت، بهتر از چهل سال نماز فرادا در خانه است». پرسیدند: یک روز نماز؟ فرمود: «بلکه یک نماز». (۱)

اکنون در پاسخ به این پرسش که «چرا برخی به نماز جماعت نمی روند؟» باید گفت شرکت نکردن افراد در نماز جماعت، دلیل های گوناگونی دارد که به بیش تر آن ها نباید توجه کرد. هرچند شایستگی علمی و اخلاقی پیش نماز، آموزنده بودن محیط مساجد و برخورد شایسته و احترام آمیز با شرکت کنندگان در نماز به ویژه کودکان و نوجوانان، در جذب آنان به این کانون یگانگی و معنویت سهم زیادی خواهد داشت، ولی اگر مربیان، آموزگاران، پدران و مادران، در این جماعت ها شرکت کنند و در برابر شاگردان و فرزندان به نماز بایستند، الهام بخش خواهد بود. هم چنین مساجد باید در نهایت پاکی، پاکیزگی و زیبایی معنوی بوده و از هر نوع پلیدی به دور باشد. پاکیزگی مساجد به اندازه ای در اسلام اهمیت دارد که پاکیزه ساختن مسجد مایه آموزش گناه شمرده می شود.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

مَنْ كَسَسَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْخَمِيسِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَأَخْرَجَ مِنْهُ التُّرَابَ قَدَرِ مَا نَدْرِي فِي الْعَيْنِ غَفَرَهُ. (۲)

هرکس در شب جمعه، مسجد را به اندازه خاکی که ممکن است در چشم برود، جارو کند، خدا گناهش را می آمرزد.

۱- مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۴۸۸.

۲- ثواب الاعمال، ص ۳۱.

یادآوری

۱. برای کودک، جانماز و سجاده قشنگ همراه با مهر و تسبیحی زیبا تهیه کنیم.
۲. می توان برای دختر بچه ها، چادری زیبا و رنگی و برای پسر بچه ها، لباسی ویژه برای نماز خواندن تهیه کرد.
۳. هنگام آموزش قرائت نماز به کودک، با آراستن سخن، آهنگین و دل نشین کردن عبارت های نماز، هر چه بیش تر او را برانگیزانیم.
۴. نعمت ها و عنایت های خداوند و مهر و دل بستگی او را به کودک یاد آور سازیم.
۵. هنگام دعوت کودک به نماز، با او به خوشرویی برخورد کنیم.
۶. پس از پایان نماز، با خریدن یک خوراکی یا بوسیدن و رفتارهایی این چنین، سپاس گزاری خود را به کودک نشان دهیم.
۷. از ادبیات و شعرهای قشنگ و سرودهای زیبا برای نماز استفاده کنیم. همه این کارها برای نوجوانان می تواند به صورت دیگری نیز انجام شود، مانند: تهیه کتاب های جذاب درباره آموزش نماز، اهدای وسایل مورد نیاز پس از انجام نماز و ...

۵_ بهره گیری از قصه و شعر در مورد نماز

اشاره

موضوع نماز در قالب شعر و داستان، موضوعی ابتکاری است که استفاده از آن می تواند سبب دل بستگی و کشش بیش تر کودک به سوی نماز شود.

شعر نماز ویژه کودکان پیش دبستانی

اشاره

شده باز وقت نماز موسم راز و نیاز

مرغ دل کرده، باز

به هوایش پرواز

وقت نماز

سر زد سپیده

از بام مهتاب

وقت نماز است

برخیز از خواب

مثل شکوفه

خوشبو و زیبا

گلخنده وا کن

بر روی لب ها

بشنو صدای

خوب اذان را

وقت نماز و

صبح است و حالا

بعد از وضویت

سجاده بگشا

چون شاخه گل

برخیز از جا (۱)

۱- گلبانگ تربیت، فرشته حکمت، تهران، انتشارات تربیت، چاپ اول، ۱۳۷۱، ص ۱۷.

ای دختر مسلمان

ای دختر مسلمان

نازنین با ایمان

باید وضو بگیری

در چشمه های قرآن

وقتی نماز می خوانی

مثل نخل ها خوشبویی

با خدای مهربان

از خوبی ها می گویی

خدا تو را دوست دارد

اگر نماز بخوانی

هر صبح و ظهر و هر شب

تکلیف خود بدانی

مثل خورشید می تابی

در آسمان آبی

وقتی نماز می خوانی

زیباتر از مهتابی (۱)

نماز و زندگی

من کودکی شادابم

در پاکی مثل آبم

در زندگی می تابم

وقتی نماز می خوانم

من در کنار بابا

بر لب هایم می خواند

پرستوی شادی ها

الله اکبر گفتن

چه قدر شیرین و زیباست

لا اله الا الله

حرف پیامبر ماست (۱)

پیامبر گرامی اسلام نیز در نهایت احسان و بردباری، نماز را برای کودک، شیرین و خواستنی می کرد، چنان که لیث بن سعد می گوید: «روزی پیامبر نماز جماعت می خواند و جمعی به او اقتدا کرده بودند. حسین علیه السلام که کودکی بیش نبود، آن جا نشسته بود. هنگامی که رسول خدا به سجده رفت، آمد و بر پشت پیامبر سوار شد. آن گاه پاهای خود را حرکت داد و گفت: «حَلْ.. حَلْ» (شتر را با تکرار این واژه می رانند). هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می خواست سر از سجده بردارد، حسین را

می گرفت، آرام بر زمین می گذاشت و بلند می شد و چون به سجده بعدی می رفت، باز حسین همان کار را انجام می داد. تا پایان نماز این کار تکرار شد.

مردی یهودی چون این صحنه را دید، به عنوان اعتراض نزد رسول خدا آمد و گفت: ای محمد! شما با کودکان رفتاری می کنید که ما این گونه رفتار نمی کنیم. پیامبر فرمود: اگر شما هم به خدا و رسول او ایمان داشته باشید، به کودکان خود مهربانی می ورزید و با مهر و نوازش با آنان رفتار می کنید. یهودی تحت تأثیر این پرورش اسلامی و بلندنظری پیامبر، شیفته اسلام شد و همان دم مسلمان گردید». (۱)

۶_ آسان گیری

در سال های نخست به ویژه دوران خردسالی باید با کودک به گونه ای برخورد شود که احساس جبر و خستگی نکند و نباید نماز را برای او به امری کسل کننده و رنج آور تبدیل کنیم. اگر در میان نماز در پی چیزی دوید، او را سرزنش نکنیم، بلکه پس از نماز با خنده و شادی به او بیاموزیم که این کار، نماز را باطل می کند. همان گونه که در بخش های پیشین گفته شد، سخت گیری حتی برای نوجوان نیز ممکن است زیان بار باشد. از این رو، باید به اندازه توانایی کودک و نوجوان به او تکلیف کنیم.

فشرده مطلب

۱. اصل محبت: با محبت ورزیدن بهتر می توان کودک و نوجوان را با

عبادت و آموزه های دینی آشنا کرد تا با کینه ورزی و دشمنی.

۲. اصل لذت: جالب و جذاب کردن نماز در نظر کودکان.

۳. اصل آراستن و تشویق: باید سجاده و جایگاه نماز کودک و نوجوان را زیبا و دلچسب بسازیم و هنگام گفتن نام خدا و سجده کردن، او را تشویق کنیم.

۴. اصل تغافل: نادیده گرفتن، اشتباه های کودک و نوجوان.

۵. اصل آسان گیری: تلاش برای کاهش دشواری عمل عبادی در نظر کودکان و نوجوانان.

۶. اصل تدریج: به یکباره نباید از کودک خود، انتظار عابد و زاهد شدن داشته باشیم.

۷. اصل القا: القای محبت خدا در قلب کودک و نوجوان و پاشیدن بذر محبت او در دلش.

۸. اصل انس: باید کودک را با خدا مانوس ساخت و از خدا نترساند. باید او را به سخن گفتن با خدا وادار کنیم و معنای «حاضر و ناظر» را به او بفهمانیم. (۱)

پدر و مادر و مربیان هنگام واداشتن کودک به نماز باید به گونه ای رفتار کنند که به دلزدگی او از نماز نیانجامد. در این زمینه، موارد زیر باید رعایت شود:

۱- اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، ص ۵۹.

۱. پرهیز از خسته کردن کودک با برنامه های اضافی و تعصب آمیز یا بیداری او برای نماز شب.
 ۲. پرهیز از به هم زدن بازی و سرگرمی های لذت آفرین کودک برای او داشتن او به نماز خواندن.
 ۳. پرهیز از کاربرد زور در وادار کردن فرد به نماز به ویژه در خردسالی.
 ۴. پرهیز از سبک شمردن نماز و برگزار کردن آن باخنده.
 ۵. پرهیز از جدایی انداختن میان دو نماز، مانند خواندن نماز ظهر و عصر در دو نوبت.
- امام صادق علیه السلام فرموده است:

إِنَّا نَأْمُرُ صِبْيَانَ أَنْ يَجْمَعُوا بَيْنَ الصَّلَوَتَيْنِ الْأُولَى وَالْعَصْرِ وَبَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ مَا دَامُوا عَلَى وَضُوءٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَعْلُوا. (۱)

ما کودکان خود را امر می کنیم که نماز ظهر و عصر و مغرب و عشا را با هم بخوانند تا پیش از آن که به کاری سرگرم شوند، با وضو باشند.

۶. پرهیز از دعوت کودک یا نوجوان به نماز هنگامی که او را به تازگی تنبیه کرده ایم.
 ۷. پرهیز از نماز خواندن هنگام خستگی و بی حالی.
 ۸. پرهیز از یادآور ساختن مجازات های دشوار خداوند برای ترک کنندگان نماز در سنین پیش از هشت سالگی. (۲)
- باری باید دعا کرد که:

۱- کافی، ج ۶، ص ۴۷، ح ۷.

۲- اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، ص ۶۱.

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَ تَقَبَّلْ دُعَاءِ. (ابراهیم: ۴۰)

پروردگارا! من و فرزندانم را برپادارنده نماز قرار ده و دعایم بپذیر.

بخش چهارم: همراه با برنامه سازان

پیشنادهای کلی و برنامه ای

۱. تهیه برنامه هایی درباره فلسفه نماز به صورت گفت و گو یا میزگرد با حضور کودکان، نوجوانان، کارشناسان امور دینی و روان شناسی برای این گونه برنامه ها اگر به صورت مجموعه ادامه دار باشند، در آغاز بهتر است از کودکان و نوجوانانی دعوت شود که دارای محبوبیتی در عرصه های گوناگون علمی، فرهنگی، دینی یا ورزشی هستند.

۲. برگزاری مسابقه های جذاب در مدارس درباره موضوع های مربوط به نماز و پخش آن از رسانه و اعلام نام مدرسه ای برای برگزاری مسابقه بعدی. مثلاً می توان دو مربی را در دبستان یا پیش دبستان به عنوان داور انتخاب کرد و از بچه هایی که می خواهند در مسابقه شرکت کنند، بخواهیم وضو بگیرند. سپس به کسانی که درست وضو بگیرند، هدایایی به رسم یادبود داده شود.

برای ارزیابی ارزش ها در برنامه های مذهبی و دینی باید به جذابیت ها و صحنه آرای مناسب با ذوق کودکان توجه شود. چه بسا برنامه های پر محتوا، در صورت نداشتن قالب مناسب برنامه سازی خشک، بی روح و تحمل ناپذیر تبدیل می شوند.

۳. ساخت فیلم های بیست دقیقه ای درباره نماز و گنجاندن آن ها در برنامه های ویژه کودکان و نوجوانان. کودکان و نوجوانان ظرفیت و تحمل

چندانی برای تماشای فیلم های دراز مدت ندارند. آنان چون در رؤیای کودکانه خویش غرق هستند، این گونه فیلم ها را در میانه راه رها می کنند و به دنبال کار دیگری می روند.

۴. گنجاندن نمادهایی از دستورها و اندیشه های حیات بخش دین در متن سریال ها و فیلم های تهیه شده به صورت جذاب و غیر مستقیم.

به تناسب فیلم نامه های اجتماعی ، باید به صورت غیرمستقیم، جایی برای انتقال دادن ارزش نماز گنجانده شود و با نمادهایی هم چون وضو ساختن یا نمازگزارى به وسیله بازیگران مشهور و محبوب، بار ارزشی به آن ببخشند. به یقین، تأثیر این شیوه اگر بیش تر از روش مستقیم باشد، کم تر نیست.

۵. تهیه برنامه هایی از زندگانی پیشوایان دین یا اصحاب ایشان و علمای معاصر درباره نماز مانند: جریان وضو گرفتن حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام که هنگام وضو ساختن ، مفصل هایش می لرزید و رنگ صورت مبارکش زرد می شد. وقتی علت این حالت را از آن حضرت پرسیدند، فرمود: «بر هر کس که در مقابل پروردگار می ایستد، سزاوار است که رنگش زرد شود و اعضای بدنش بلرزد».^(۱)

۶. بیان خاطره هایی از نماز گزاردن حضرت امام خمینی رحمه الله، از زبان نوجوانان در برنامه های کودک و نوجوان به ویژه در ایام میلاد یا ارتحال ایشان. هم چنین جریان بعضی از علمای معاصر در مورد نماز و

۱- آداب و مستحبات نماز، عباس عزیزی، قم، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۷، چ ۵، ص ۱۳.

آثار و پی آمدهای آن برایشان، دست مایه گران سنگی برای برنامه سازی خواهد بود. به هر حال، امام بزرگوار نمازگزارى بود که ایشان را به عنوان الگوی زندگی معاصر، می توان مطرح کرد و از زندگانی ایشان برای نوجوانان، برنامه ساخت. گفته اند: وقتی که امام خمینی رحمه الله وارد «نوفل لوشاتو» (فرانسه) شد، اول پرسید: قبله کدام طرف است؟ هم چنین در شبی که از پاریس به سوی تهران می رفت، تمام افراد در هواپیما خوابیده بودند و تنها ایشان در طبقه بالای هواپیما نماز شب می خواند.

حجت الاسلام سید احمد خمینی رحمه الله می گوید: «روزی که شاه فرار کرد، در نوفل لوشاتو بودیم. پلیس فرانسه خیابان اصلی نوفل لوشاتو را بست. خبرنگارانی از آفریقا، آسیا، اروپا و امریکا و شاید ۱۵۰ دوربین فقط صحبت امام را مستقیم پخش می کردند تا از طریق حضرت امام، بزرگ ترین حادثه سال را مخابره کنند؛ چون شاه رفته بود و می خواستند ببینند که امام چه تصمیمی دارند. امام بر روی صندلی ایستاده بود در کنار خیابان. تمام دوربین ها بر روی امام زوم (متمرکز) شده بودند. امام چند دقیقه صحبت کردند. من کنار امام ایستاده بودم. یک مرتبه برگشتند و گفتند: احمد! ظهر شده؟ گفتم: بله، الان ظهر است. امام بی درنگ گفتند: والسلام علیکم و رحمه الله و برکاته».^(۱)

۷. چنانچه برنامه کودک و نوجوان با لحظه های عرفانی نماز هم زمان شود، می توان برنامه های کلیشه ای مانند مناجات را در روش و قالبی نو با

۱- نکته های نورانی، حسین دیلمی، قم، ستاد اقامه نماز حوزه نمایندگی ولی فقیه، ۱۳۷۷، چ ۱، صص ۵۷ - ۵۸.

ادبیاتی زنده و همه پسند ارایه کرد. می توان فیلم هایی کوتاه یا انیمیشن از احکام، آداب و مستحبات نماز تهیه و پخش کرد. در این میان توجه به موضوع های زیر بسیار اهمیت دارد: آداب وضو، لباس نمازگزار، نماز در مکان مقدس و مساجد، اذان و اقامه، آداب قبله و... از این رو، تهیه برنامه درباره داستان هایی مانند زیر بسیار مناسب است:

«از مستحبات نماز آن است که انسان بوی خوش به بدن و لباسش بزند و با لباس پاکیزه نماز بخواند و با احترام و وقار برای عبادت خدا مشغول شود.

لحظات آخر عمر حضرت زهرا علیهاالسلام بود. چند لحظه ای به اذان مغرب باقی مانده بود. حضرت فاطمه علیهاالسلام به اسماء بنت عمیس فرمود: عطر مرا بیاور تا خود را خوشبو سازم و آن لباس را که با آن نماز می خوانم، بیاور. سپس وضو گرفت و هنگامی که می خواست نماز بخواند، حالشان دگرگون گشت. سرشان را به زمین نهادند و به اسماء فرمود: کنارم بنشین. هنگامی که وقت نماز فرا رسید، مرا بیدار کن تا نماز را بخوانم. اگر برخاستم که چیزی نیست و اگر بر نخاستم، شخصی را نزد علی علیه السلام بفرست تا خبر فوت مرا به او بدهد. اسماء می گوید: وقت نماز فرا رسید، گفتم: الصلوه یا بنت رسول الله (ای دختر رسول خدا! وقت نماز است)! صدایی نشنیدم و متوجه شدم حضرت زهرا علیهاالسلام از دنیا رفته است».

(۱)

۸. خانواده در پرورش دینی فرزندان نقش مهمی دارد و پس از آن، نقش هم سالان در این رابطه مثال زدنی است. بنابراین، ساخت سریال هایی در زمینه گرایش فرزندان برخی خانواده های آشفته به عبادت و نماز به وسیله هم سالان پیشنهاد می شود. در این زمینه، باید خانواده ای که در آن اضطراب، ناهماهنگی، خشونت و بی احترامی به چشم می خورد، موضوع برنامه قرار گیرد.

مثال: آشنایی فرزند نوجوان آن خانواده در بازی فوتبال با یکی از نوجوانان مسجدی محل، حضور در مسجد، رفاقت با امام جماعت و دگرگونی احساس در رفتار با دیگران، گرایش به نماز و پیروی دیگر اطرافیان از او.

۹. پیام رسانی و بازتاب جمله های کوتاه به صورت زیرنویس برای فرزندان و پدر و مادر. برای نمونه، جمله هایی که با «آیا می دانید» آغاز می شوند، در پیام رسانی به کودک و نوجوان بسیار مؤثر خواهد بود.

نمونه های اطلاع رسانی برای کودک و نوجوان

آیا می دانید دوست داشتنی ترین عبادت نزد خداوند نماز است؟

آیا می دانید نخستین چیزی که در قیامت مورد پرسش قرار می گیرد، نماز است؟

نمونه های اطلاع رسانی برای پدر و مادر

آیا می دانید چشم پوشی از خطای کودک و نوجوان به ویژه نماز در بسیاری موارد سازنده است؟

آیا می دانید به رخ کشیدن خطا و سرزنش کردن نوجوان در مسایل عبادی به ویژه نماز، به جسورتر شدن او خواهد انجامید؟

۱۰. فراخواندن مخاطبان رادیو و تلویزیون به برپایی نماز جماعت در پیش و پس از پخش اذان. با این که مشارکت کودک و نوجوان در نماز جماعت و حضور آنان در مساجد می تواند تأثیر عمیق درونی و تربیتی بر جا گذارد، ولی از سوی مجریان برنامه های کودک و نوجوان در این راستا اهتمام جدی دیده نمی شود.

۱۱. تلاش شود زمان پخش برنامه های کودک و نوجوان با هنگام پخش قرآن و اذان تداخل پیدا نکند؛ زیرا پخش قرآن و اذان در لابه لای این برنامه ها و قطع شدن برنامه، ممکن است از اشتیاق کودک و نوجوان به آموزه های اسلامی بکاهد.

۱۲. تضاد ارزشی در خانواده ها، عاملی برای گریزان شدن کودک و نوجوان از نماز است. اسوه و الگو بودن پدر و مادر و سازگاری بین کردار و اندیشه آنان می تواند ارزش های دینی را برای کودک و نوجوان درونی سازد. برای مثال، پدری که فرزندش را به نماز دعوت می کند، ولی خود سرگرم روزنامه خواندن می شود یا مادری که فرزندش را به نماز اول وقت می خواند، ولی خود به کار آشپزی می پردازد، چگونه الگویی خواهند بود؟

سیاست گذاران صدا و سیما و پدر و مادر باید تدبیری به کار بندند تا در وقت نماز، برنامه جاذب دیگری در بین نباشد مثل: برنامه های جذاب تلویزیونی یا ویدئویی و داستان گویی ها، بگو و بخندها، غذا خوردن و بازی های خانوادگی و دوستانه که مورد علاقه کودکان است.

۱۳. انتقال مفاهیم دینی به وسیله پدر و مادر با استفاده از تمثیل‌ها و تشبیهات که پذیرش این روش‌ها را در سنین کودکی و نوجوانی آسان‌تر خواهد کرد. هم‌چنین پاسخ منطقی و مناسب به پرسش‌های مذهبی کودکان و نوجوان، وی را علاقه‌مندتر می‌سازد. مثلاً اگر درباره نماز با کودک بحث شود، بتواند آن را دریابد و باور کند یا اگر از پاداش و کیفر خداوند برای او سخن بگوییم، به خاطر رسیدن به لذت بهشتی و دوری از عقاب خداوند، حاضر شود نماز بخواند. البته نباید نمازی عارفانه را از او انتظار داشت. بیش‌تر عبادت‌های او از نوع تجارت با خدا و نوعی بده و بستان به شمار می‌آید و در واقع، او با نماز و روزه خود، نوعی معامله‌گری را مطرح می‌سازد. به تدریج و در آینده، می‌توان مفاهیم عارفانه را به او آموخت.

ناگفته نماند که بعضی از کودکان در سنین پایین‌تر نیز آمادگی پذیرش دارند، ولی سخن کلی ما در برنامه‌سازی برای نوع کودک و نوجوان است.

۱۴. یکی از کارکردهای نماز جماعت، تقویت روح جمعی و مشارکت‌آفرینی و ایجاد نظم و انضباط است. با شرکت در نماز جماعت، روحیه مشارکت در کودک و نوجوان افزایش می‌یابد و با برقراری ارتباط دوستانه میان نمازگزاران، انس و الفت پدید می‌آید. در ساخت برنامه در این راستا به جمله‌ها و داستان‌های زیر می‌توان توجه کرد:

۱. «رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم همیشه صفوف نماز را منظم می‌فرمود تا این که رفته رفته برای همه نمازگزاران عادت می‌شد. روزی به

مسجد تشریف آورد و به نماز ایستاد و خواست تکبیره الاحرام بگوید که متوجه شد مردی سینه اش جلوتر از دیگران است. فرمود: بندگان خدا صفوف خود را منظم کنید و گرنه میان شما اختلاف خواهد افتاد».

۲. ابن مسعود می گوید: «رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم به شانه های ما دست می گذاشت و ما را پس و پیش می کرد و می فرمود: منظم بایستید. اگر در ایستادن اختلاف داشته باشید، دل هایتان هم مختلف خواهد شد...» (۱).

۳. جابر می گوید: «از امام محمد باقر علیه السلام در مورد کودکانی که در نماز جماعت شرکت می کنند، پرسیدم. امام باقر علیه السلام فرمود: آنان را از صف های جلو به قسمت عقب صف نماز جماعت نفرستید، بلکه آنان را (در میان بزرگ سالان) پراکنده سازید» (۲). به راستی، فرهنگ حضور کودک و نوجوان در صفوف نماز جماعت و پذیرش قلبی مسئولان مساجد را با استناد به این روایت زیبا می توان برجسته کرد.

۴. از عبارت های زیر نیز می توان به عنوان زیر نویس بهره گرفت: نماز جماعت وسیله ای برای آشنایی با دوستان جدید است. نماز جماعت نوعی آموزش نظم در زندگی است.

۵. مداومت بر نماز از دوران کودکی، عامل بازدارنده از بزه کاری است چه بسا بیش تر بزه کاران نوجوان، اهل نماز و برقراری ارتباط با خداوند

۱- داستان هایی از نماز جماعت، علی میرخلف زاده، قم، انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹، چ ۱، ص ۱۹.

۲- داستان هایی از نماز جماعت، علی میرخلف زاده، قم، انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹، چ ۱، ص ۴۱.

نبوده اند. ترسیم ظریفانه این مسأله می تواند عاملی برای جذب نوجوانان به نماز و هشداری برای پدر و مادر برای اهتمام بیش تر در پرورش دینی فرزندانشان باشد.

معرفی نهادهای مرتبط با نماز

برخی از مراکزی که در زمینه اقامه نماز برای کودکان و نوجوانان، قدم های عملی برداشته اند، جهت ارتباط دست اندرکاران رسانه معرفی می شوند:

۱ - ستاد اقامه نماز

قم، خیابان صفاییه، کوچه آمار، تلفن: ۷۷۴۰۲۹۷

۲ - سازمان امور مساجد

قم، مدرسه دارالشفاء، امور مساجد، تلفن: ۸ _ ۷۷۳۱۴۴۷

۳ - دفتر تبلیغات اسلامی

قم، چهار راه شهدا، تلفن: ۹۴ _ ۷۷۴۳۱۸۶

۴ - سازمان تبلیغات اسلامی

تهران و قم (مصلی قدس)، تلفن: ۷۷۴۳۳۶۹ _ ۷۷۴۰۳۷۱

پرسش های مردمی

۱ _ عبادت در زندگی انسان ها چه نقشی دارد؟

۲ _ نماز در زندگی انسان ها چه نقشی دارد؟

۳ _ نماز چگونه از گناه جلوگیری می کند؟

- ۴ _ پدر و مادر در برابر بی تفاوتی فرزند به نماز باید چه شیوه ای را به کار ببرند؟
- ۵ _ نقش الگویی پدر و مادر در پرورش دینی فرزندان تا چه اندازه مؤثر است.
- ۶ _ پدر و مادر، فرزندان خود را برای خواندن نماز صبح باید چگونه بیدار کنند؟
- ۷ _ پدر و مادر هنگام سر زدن اشتباه از کودک و نوجوان و بهانه تراشی آنان برای فرار از نماز باید چه واکنشی نشان دهند؟
- ۸ _ محبت تا چه اندازه در رشد عبادی کودک به ویژه در ترغیب او به نماز تأثیرگذار است؟
- ۹ _ چه کنیم تا فرزندانمان به مسجد علاقه مند شوند؟
- ۱۰ _ تفاوت های فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان بانماز و بی نماز را برشمرد؟
- ۱۱ _ چگونه نوع برخورد پدر و مادر و روی آوردن آنان به نماز در ذهن کودکان جاذبه آفرین خواهد بود؟

پرسی های کارشناسی

- ۱ _ چگونه فرزندانمان را به عبادت مشتاق سازیم؟
- ۲ _ محبت ورزیدن به فرزندانمان تا چه اندازه در تمایل آنان به نمازخواندن تأثیرگذار است؟

- ۳_ به جز محبت، به چه روش های دیگر می توان فرزندان را به نماز جذب کرد؟
- ۴_ در بهره گیری از قصه و شعر برای جذب کودکان به نماز چه ویژگی هایی وجود دارد؟
- ۵_ چگونه می توان در مراحل گوناگون رشد کودک آثار نماز را برای او تبیین کرد؟
- ۶_ آراستگی سخن و سخن گو در آموزش نماز به کودکان چه تأثیری دارد؟
- ۷_ تأثیر تغذیه حلال در جذب کودکان به نماز چیست؟
- ۸_ رشد علمی پدر و مادر و مربیان در پرورش دینی کودک و نوجوان چه تأثیری دارد؟
- ۹_ آسان گیری در پرورش دینی فرزندان چه نقشی دارد؟
- ۱۰_ نقش آموزش و پرورش در تشویق کودکان به نماز چیست؟
- ۱۱_ چرا پیشوایان معصوم علیهم السلام به عادت دادن کودکان به برپایی نماز از همان دوران کودکی تأکید دارند؟
- ۱۲_ چرا امام خمینی رحمه الله بزه کاری را با بی نمازی مرتبط می دانست؟
- ۱۳_ نقش صدا و سیما در گرایش کودک و نوجوان به عبادت به ویژه نماز چیست؟
- ۱۴_ نماز خواندن برای زندگی فردی و اجتماعی انسان چه پیآمدهایی دارد؟

۱۵ _ عوامل دور شدن کودک و نوجوان از نماز کدامند؟

۱۶ _ برای افزایش علاقه مندی کودک و نوجوان به نماز چه راهکاری پیشنهاد می کنید؟

کتاب نامه

- ۱ _ آمدی تمیمی، عبدالواحد؛ غررالحکم و دررالکلم، برگردان: سیدجلال الدین محدث ارموی، تهران، دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۶۰.
- ۲ _ ابن بابویه، محمد بن علی صدوق؛ ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تهران، نشر الصدوق، ۱۳۶۶.
- ۳ _ _____، محمد بن علی صدوق؛ خصال، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۶۲.
- ۴ _ _____، محمد بن علی صدوق؛ من لا یحضره الفقیه، قم، منشورات جماعه المدرسین فی حوزه العلمیه، ۱۳۶۳.
- ۵ _ ابن شعبه حُرّانی، حسین بن علی؛ تحف العقول، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۷۴.
- ۶ _ افروز، غلام علی؛ روش های پرورش احساس مذهبی (نماز) در کودکان و نوجوانان، تهران، انجمن اولیا و مربیان، چاپ اول، ۱۳۷۱.
- ۷ _ امینی، ابراهیم؛ آیین تربیت، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۹.
- ۸ _ انصاری، مرتضی؛ فرائد الاصول، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۶۵.
- ۹ _ باقری، خسرو؛ نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه، چاپ چهارم، ۱۳۷۶.
- ۱۰ _ برقی، محمد بن خالد؛ محاسن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰.
- ۱۱ _ بلخی (مولوی)، جلال الدین محمد بن محمد؛ مثنوی معنوی

تهران، پژوهش، ۱۳۷۱.

- ۱۲ _ بهشتی، سیدجواد؛ چهارصد سخن پیرامون نماز، قم، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۴.
- ۱۳ _ پاینده، ابوالقاسم؛ نهج الفصاحه، تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۵۳.
- ۱۴ _ جهانگرد، یدالله؛ نحوه رفتار والدین با فرزندان، تهران، انجمن اولیا و مربیان، چاپ دوم، ۱۳۷۲.
- ۱۵ _ حائری شیرازی، محمدصادق؛ تربیت اسلامی، تهران، انتشارات الشمس، ۱۳۵۹.
- ۱۶ _ _____، محمدصادق؛ نماز، تهران، انتشارات دانشجویان مسلمان پیرو خط امام، بی تا.
- ۱۷ _ حر عاملی، شیخ محمد حسن؛ وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ه . ق.
- ۱۸ _ حسینی دشتی، مصطفی؛ معارف و معاریف، تهران، موسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۸.
- ۱۹ _ دبس، موریس؛ مراحل تربیت، برگردان: محمدعلی کاردان، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ، ۱۳۷۴.
- ۲۰ _ راشدی، حسن؛ نمازشناسی، تهران، ستاد اقامه نماز، چاپ اول، ۱۳۷۸.
- ۲۱ _ راغب اصفهانی، ابوالقاسم؛ مفردات، تهران، مکتبه المرتضویه،

۲۲ _ سیاح، احمد؛ فرهنگ جامع عربی _ فارسی، تهران، کتابفروشی اسلام، چاپ چهاردهم، بی تا.

۲۳ _ شرفی، محمدرضا؛ مراحل رشد و تحول انسان، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۶۸.

۲۴ _ شیروانی، علی؛ کلیات فلسفه، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۸.

۲۵ _ طباطبایی، سیدمحمد حسین؛ تفسیرالمیزان، برگردان: محمدباقر موسوی همدانی، تهران، انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۳.

۲۶ _ طبرسی، حسن بن فضل؛ مکارم الاخلاق، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۶ ه . ق.

۲۷ _ عمید، حسن؛ فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۶۰.

۲۸ _ فرشته حکمت، فرشاد؛ گلبانگ تربیت، تهران، انتشارات تربیت، چاپ اول، ۱۳۷۱.

۲۹ _ فیض کاشانی، ملا محسن؛ تفسیر صافی، تهران، چاپ محمودی، ۱۳۵۵.

۳۰ _ _____؛ محجه الیضاء، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۸ ه . ق.

۳۱ _ قائمی، علی؛ اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، ستاد اقامه نماز، چاپ اول، ۱۳۷۲.

- ۳۲ _ _____؛ روان شناسی و تربیت فرزندان شاهد، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۶۶.
- ۳۳ _ قرائتی، محسن؛ پرتوی از اسرار نماز، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۹.
- ۳۴ _ _____؛ یکصد و چهارده نکته درباره نماز، تهران، ستاد اقامه نماز، چاپ شانزدهم، ۱۳۷۳.
- ۳۵ _ قمی، ابومحمد جعفر بن احمد بن علی؛ جامع الاحادیث، مشهد، مؤسسه طبع رضویه، بی تا.
- ۳۶ _ کرمی، رضا و علی رضا مرادی؛ روان شناسی تربیتی، تهران، مرکز تربیت معلم، ۱۳۶۸.
- ۳۷ _ کلینی، محمد بن یعقوب؛ اصول کافی، برگردان: سیدجواد مصطفوی، تهران، چاپ اول، ۱۳۵۰.
- ۳۸ _ گیلانی، عبدالرزاق؛ مصباح الشریعه، تهران، کتاب خانه صدوق، ۱۳۶۶.
- ۳۹ _ مبشری، اسدالله؛ ترجمه نهج البلاغه، تهران، نشر فرهنگ اسلامی، چاپ دهم، ۱۳۷۵.
- ۴۰ _ متقی هندی، علی؛ کنز العمال، بیروت، مکتبه التراث الاسلامی، ۱۳۹۷.
- ۴۱ _ مجلسی، محمدباقر؛ بحار الانوار، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۵۰ تا ۱۳۶۰.

- ۴۲ _ _____؛ حلیه المتقین، تهران، انتشارات محمدحسن علمی، ۱۳۶۰.
- ۴۳ _ مجله نیایش، فصل نامه پژوهشی مطالعاتی نماز، ستاد اقامه نماز، تابستان ۱۳۷۸.
- ۴۴ _ محمدی ری شهری، محمد؛ میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۵.
- ۴۵ _ مطهری، مرتضی؛ گفتارهای معنوی، تهران، صدرا، ۱۳۶۳.
- ۴۶ _ مظلومی، رجب علی؛ گامی در مسیر تربیت اسلامی (۱)، تهران، نشر آفاق، چاپ اول، ۱۳۵۸.
- ۴۷ _ مکارم شیرازی، ناصر و دیگران؛ تفسیر نمونه، قم، دارالکتب الاسلامی، بی تا.
- ۴۸ _ موسوی خمینی، سیدروح الله؛ صحیفه نور، تهران، انتشارات ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸.
- ۴۹ _ نوری، حسین؛ مستدرک الوسائل، تهران، مکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۳ ه . ق.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریان‌های اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می‌نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

